

Osmanlı Döneminde Kıraat Meclislerinde Okunan Halk Kitapları

Zehra ÖZTÜRK*

I. Kıraat Meclisi, Şifahî Kültür, Kitabî Kültür ve Halk Kitapları Ne Demektir?

BELİRLİ BİR zaman ve mekânda bir kişinin yüksek sesle kitap okumak, çevresindekilerin de onu dinlemek amacıyla oluşturdukları topluluk *kıraat meclisi* olarak adlandırılır.¹ *Kıraat meclisleri*, başka bir deyişle *okuma toplantıları*, kişilerin eğlenmek için tesadüfen bir mekânda bulunmasıyla oluşan insan kalabalığı değil, bilakis okunan bir kitabı dinlemek üzere bilinçli olarak biraraya gelen fertlerin oluşturduğu meclislerdir.

Selçuklulardan beri Anadolu'da süregelen eski ve köklü bir gelenek olan bu tarz *okuma ve dinleme*, okuması yazması olmayan halkın yazılı kültürle buluşturulması için önemli bir vesiledir. Özellikle dinî bilgilerin halka verilmesi için önemli bir öğretim metodudur.

Yazı olmadan önce söz vardı. Bu bakımdan okuma yazması olmayan bir toplumun kültürü yoktur, denemez.² Destan, hikâye, türkü, atasözü gibi sözlü edebiyat ürünleriyle nesilden nesile sözle aktarılan zengin bir *şifahî (sözlü)* halk *kültürümüz* mevcuttur.

İslâmiyet öncesinde *oyun, ozan, kam, baksı* gibi adlarla anılan kişilerin ellerinde *kopuz* adı verilen bir sazla etrafını çevreleyen topluluğa destanlar söylediği bilinmektedir. Bugün de Orta Asya'da Kırgızlar arasında elinde kopuzla "Manas Destanı"nı okuyan "manasçılar" mevcuttur. Anadolu'ya geldiğimizde, Selçuklulardan beri günümüze kadar halka destan ve hikâyeler anlatan, gerektiğinde türkü ve taklitlerle anlattığı hikâyeyi zenginleştiren "meddahlar" var olagelmıştır. Dede Korkut Hikâyeleri, Köroğlu, Tahir ile Zühre gibi destan ve hikâyelerin çoğu yazıya geçirilmeden topluluğa anlatma yoluyla kulaktan kulağa

* Dr., Araştırmacı.

1 Zehra Öztürk, "Eğitim Tarihimizde Okuma Toplantılarının Yeri ve Okunan Kitaplar", *Değerler Eğitimi Dergisi*, 2003, c. I, sy. 4, s. 13-132

2 Seyyid Hüseyin Nasr, "İslâmî Eğitimde Şifahi Gelenek ve Kitap", *Makaleler I*, çev. Şahabeddin Yaşın, İstanbul: İnsan Yayınları, 1995; Walter J. Ong, *Sözlü ve Yazılı Kültür Sözüün Teknolojileşmesi*, çev. Sema P. Banon, İstanbul: Metis Yayınları, 1995.

nakledilerek hafızalarda yaşatılmıştır.³ Böyle toplantılar, okuması yazması olmayan halk için hem öğrenme hem de eğlenme vasıtasıdır.

Şifahi bilgiyi yaşatan iki temel unsur vardır: 1- Anlatma, 2- Ezberleme. Bilgiyi kaydedecek yazı olmayınca, kişiler hafızalarını canlı tutmak zorundadırlar. Özellikle şehir merkezlerinden uzakta ve göçebe yaşayan kişilerin hayat şartlarını düşününce yaşadıkları ortamın zaruretleri anlaşılabilir.

Kitâbî kültür, kitapta yazılan bilgilere dayalı kültürdür. Kitâbî kültürün ilk vazgeçilmezi yerleşik hayat sürmek yani şehirde yaşamaktır. İkincisi de okula gitmektir, yani bilgiyi bir disiplin ve bir metot dâhilinde öğrenmek ve aktarmaktır. Böylece bilgi kaydedilir ve üzerine yeni bilgiler inşa edilebilir. Bir toplum hem göçebe yaşamak hem de kitâbî kültüre sahip olmak istese, kitaplarını nasıl yanında taşıyacak, nerede muhafaza edecektir? Fazla eşya, yerleşik hayat sürenler için zenginlik, göçebeler içinse bir yükür; her şey az ve öz olacak. Bir de hürriyetlerine bağlıdırlar, şehir kuralları, medresenin disiplini onlara sıkıcı gelir.

XIII.-XIV. yüzyıllarda Anadolu'ya Orta Asya'dan sürekli göçler oluyordu. Bu halkın iskân edilmesi kadar eğitilmesi de çözümlenmesi gereken bir mesele idi. Halka özellikle dinî bilgiler verilmek istendiği zaman geçmişten beri süregelen bu *anlatılanı dinleme geleneği* ön plana alınmıştır. Böylece *kıraat meclisleri* oluşmaya başlamıştır. Bu bakımdan halk için yazılan ilk kitaplar imana, ibadete, ahlâka ve tarihe dair bilgiler veren kitaplar⁴ olmuştur. Bir de askeri coşturucu, düşmana karşı vatanını savunmaya teşvik edici kahramanlık kitapları, bunların yanında tabii ki halkı eğlendirici aşk ve macera kitapları da yazılmıştır. Bu şekilde bir dinleyici topluluğuna yüksek sesle okunacak şekilde düzenlenmiş olan kitaplara *halk kitapları* denir.

Kıraat meclisleri yazılı kültürle sözlü kültürü bir noktada bağdaştıran toplantılardır.

II. Kıraat Meclislerinde Okunan Kitaplar: Nedir, Ne Zaman ve Nerede Okunurlar?

Kitaplar okunurluklarına göre dört gruba ayrılırlar:

- 1- Bir kişinin tek başına bir köşeye çekilerek sadece gözleriyle okuyabileceği kitaplar (Günümüzde Batı kültürünü almış kişilerin okuyup yazdığı kitaplar bu çeşittendir).

3 Miras H. Idelbayev, "Eski ve Ortaçağ'da Türk Sözlü Edebiyatı", çev. Liliye Sabirova, *Türkler*, H. C. Güzel, K. Çiçek ve S. Koca (ed.), c. V, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002; Gonca G. Alpaslan, *XIX. Yüzyıl Yazılı Anlatılarında Sözlü Kültür Etkileri*, Ankara: TTK Basımevi, 2002; Abidin Parlı, "Sözlü Kültürde Hikâye Anlatıcıları", *Halkbilimi Araştırmaları 3. Kitap*, İstanbul: E Yayınları, 2004.

4 Hatice K. Arpağuş, "Gelenek ve Şifahi Kültür Bağlamında Osmanlı Toplumunda Dinî Değerler: Otodidakt Eğitim Kurumları ve Kaynakları Örneği", *Değerler Eğitimi Dergisi*, c. II, sy. 7-8, s. 81-126; Mustafa Kara, "XIV. ve XV. Yüzyıllarda Osmanlı Toplumunu Besleyen Türkçe Kitaplar", *İslâmî Araştırmalar*, 1999, c. XII, sy. 2.

- 2- Belirli bir bilgi disiplinine bağı olarak yazılmış, münevver bir kişinin kendi kendine veya bir topluluk içinde okuyup değerlendirebileceği kitaplar (Divanlar, mesneviler, belâgat kitapları, dinî ilimlere ait kitaplar... gibi.)
- 3- Anlatı kitapları: Sözlü halk edebiyatı ürünlerinin yazıya geçirilmiş şekilleridir. Bu gibi şifahî eserlerde anlatıcı, konuyu âdeta ezberlemiştir. Kendine mahsus bir anlatma üslûbu geliştirerek bulunduğu mecliste halka hikâyeyi söz yanında mimik ve taklitlerle, bazen de şiir ve müzikle süsleyerek aktarır. Anlatı kitaplarını da şöyle tasnif edebiliriz: a) Şifahî kültürün bir ürünü olup kulaktan kulağa nakdedilerek varlığını sürdüren ve sonradan yazıya geçirilen masal, destan ve halk hikâyeleri (Dede Korkut Hikâyeleri, Köroğlu Destanı, Tahir ile Zühre, Keloğlan... gibi); b) Önceden halka kitaptan okunurken zamanla yazarının ortaya koyduğu şekilde uzaklaşarak anlatıma dayalı bir hale gelen ve anlatıcıların üslûbuna uygun yeni şekillere bürünen hikâyeler (Seyfî'l-Mülük Hikâyesi, Ferhad ile Şirin, Leyla ile Mecnun, Hikâye-i Derdiyok ile Zülfüsiyah... gibi); c) Tamamen anlatıma dayalı hikâyeler (Asüman ile Zıcan, Âşık Garib Hikâyesi, Kerem ile Aslı, Hikâye-i Mahmud ile Elif, Hikâye-i Razınihan ile Mahfûruze Sultan, Hikâye-i Şah İsmail ve Gülizar, Arzu ile Kanber... gibi. -XIX. yüzyıldan sonra bu eserlerin matbu nüshaları ortaya çıkmıştır-), ç) Nasreddin Hoca ve İncili Çavuş lâtifeleri gibi fıkralar.

Sıraladığımız bu üç grup kitap konumuzun dışındadır. Bunlardan birinci ve ikinci grupta yer alan eserler “kitabî kültür”e aittir. Üçüncü gruba dâhil ettiklerimiz de “şifahî Kültür”ün ürünleridir. Makalemizin konusu olan kitaplar ise bu iki kültürün kesişme noktasında yer alan, biraz sonra ele alacağımız dördüncü grup kitaplardır.

- 4- Halka yüksek sesle okunmak için yazılmış kitaplar.

Makalemizin konusunu bu eserler teşkil etmektedir: “Dinleme kültürü ve geleneğine sahip olan topluma yüksek sesle okunmak (kıraat edilmek) için yazılmış olan kitaplar.” Bu eserler dinî-tasavvufî hikâyelerden bilgi ve öğüt verici kitaplara, macera kitaplarından aşk ve kahramanlık destanlarına kadar geniş ve farklı konuları içermektedirler. Fakat aralarında bazı ortak noktalar vardır.

Okuma toplantıları için yazılmış -elimizde bulunan-en eski kitaplara bakacak olursak bunların XIII.-XIV. yüzyıllardan kalma elyazması kitaplar olduklarını görürüz. Bu kitaplarda anlatım çok sade ve yalındır. Edebî sanatlara ve söz oyunlarına fazla iltifat edilmez. Kolay anlaşılır olmak önemlidir. Şekil genellikle nazımdır, çünkü manzum eserlerdeki kafiye ve vezin akılda kalıcılığı ve ezberlemeyi kolaylaştırır. Fakat eserde vezin ve kafiye bozuklukları olabilir, buna önem verilmez. Kitap nesir halinde yazılmışsa içinde kafiyeye benzer ses ve hece tekrarları bulunur veya önemli cümle ve kelime grupları ara ara tekrarlanır.

Bu kitaplarda bilgi vericilik ve nasihat edicilik ön plandadır. Metinlerde her bölümün sonunda ders verici bir beyit veya kıt'a bulunur.

Diğer taraftan bu kitapların genellikle bir toplantıda okunup bitirilecek uzunlukta meclislere bölünmüş olduklarını görürüz. Bazı kitaplarda bu bölümlerin başında ve sonunda dinleyiciye hitap edici "hoş geldiniz" veya "yarın akşamki toplantıda görüşmek üzere güle güle" kabilinden mısralara rastlayabiliriz.⁵

Ayrıca metnin anlatımında onun bir topluluğa okunmak için yazılmış olduğunu belirten ifadeler bulunur. "Dinle, işit, ey hoca, ey ahi..." gibi dinleyicinin dikkatini canlı tutacak ifadeler vardır.⁶

Kitapların halka okunduğu mekânlar. XIII. yüzyıldan geçen asrın başına kadar süren uzun zaman dilimi içinde kıraat meclislerinin toplandığı değişik mekânlar oluşmuştur. Meselâ camilerde yatsı namazından sonra dinî bilgi veren kitaplar okunmaktaydı. Camilerin yakınlarında namaz vaktini bekleyen kimseler için dinî kitapların okunduğu kıraathane türü mekânlar da oluşmaya başlamıştı. Ramazanlarda özellikle teravihten önce ve sonra bu gibi mekânlar da toplanan cemaate akaid, fıkıh, siyer gibi konuları içeren çeşitli kitaplar yanında ahlâkî bilgi ve öğütler veren dinî hikâyeler okunurdu.

Köy odaları, dinî-ahlâkî kitapların yanında kahramanlık destanlarının okunup dinlendiği mekânlardı. Kışlalarda askerin azmini ve maneviyatını yükseltici kahramanlık kitaplarının okunması da eğitimin bir parçası idi. Kahvehanelerde de kahramanlık kitaplarının yanında macera kitaplarını bir okuyandan dinlemek pek revaçta idi.

Evlerde de uzun kış gecelerinde periyodik olarak devam eden kıraat meclisleri olurdu. Aile fertleri ve komşular belirlenen bir evde tertip edilen toplantıya vaktinde gelip yerlerini alarak okunan kitabı sessizce dinlerler, toplantı bitince ertesi gece aynı saatte aynı yerde bulunmak üzere sözleşerek dağılırlardı.⁷

III. Kıraat Meclislerinde Okunan Kitaplar: Tasnif

A. Konularına Göre Tasnif

Bu kitaplar şu şekilde gruplandırılabilir:

1. Dinî-tasavvufî içeriği olan kitaplar: Bu kitaplar iman ve ibadet hakkında bilgi verir. Ahlâkî yönden geliştirci nasihatler verir. Hem İslâm tarihi,

5 Zehra Öztürk, "Eğitim Tarihimizde Okuma Toplantılarının Yeri ve Okunan Kitaplar", s. 134-138; Sadettin Buluç, "Dursun Fakih'in Gazavat-nâmesi", *X. Türk Dil Kurultayında Okunan Bilimsel Bildiriler*, 1963, Ankara: TTK Basımevi, 1964, s. 19-20.

6 İ. H. Ertaylan, *Varaka ve Gülşah*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları, 1945, s. 3; Sadettin Buluç, "Dursun Fakih'in Gazavat-nâmesi", *X. Türk Dil Kurultayında Okunan Bilimsel Bildiriler*, 1963, Ankara: TTK Basımevi, 1964, s. 19-20; Zehra Öztürk, "Eğitim Tarihimizde Okuma Toplantılarının Yeri ve Okunan Kitaplar", s. 143-144.

7 Zehra Öztürk, "Eğitim Tarihimizde Okuma Toplantılarının Yeri ve Okunan Kitaplar", s. 134-138; V. Mahir Kocatürk, *Büyük Türk Edebiyatı Tarihi*, Ankara: Edebiyat Yayınevi, 1970.

hem ahlâkî bilgi, hem de genel kültür veren kitaplara *Mevlid*, *Muhammediyye*, *Envârü'l-âşıkîn*, *Ahmediyye*, *Müzekki'n-nüfûs...* gibi kitaplar örnek olarak verilebilir. İman ve ibadetle ilgili kitaplara da *Vikaye Tercümesi*, *Mızraklı İlmihal*, *Delâilü'l-hayrât*, *Şürutu's-salât...* gibi ilmihal ve dua kitaplarından örnek gösterilebilir.

2. **Dinî-destânî kahramanlık kitapları:** Bunlar da daha çok askerin kahramanlık duygularını ayakta tutmak, cihad ruhunu devam ettirmek için yazılmış kitaplardır. Kışlalarda, kahvehanelerde, özellikle yeniçeri kahvehanelerinde bu tarz eserler çok tutulmuştur. Başlıcaları *Siyer kitapları*, *Hz. Ali cenknâmeleri*, *Battalgazi*, *Danişmendgazi*, *Ebu Müslim*, *Saltuknâme...* gibi kitaplarla *Anternâme* gibi macera kitaplarıdır.
3. **Diğer peygamberlerin ve velilerin hayatını anlatan menkabevî ders verici hikâyeler:** Bunlar da *Kıssa-i Yusuf*, *Halilnâme*, *İbrahim Edhem...* gibi kitaplardır.
4. **Halk hikâyeleri:** Bunlar da aşk hikâyeleri ve hayatın diğer yönlerini anlatan nispeten eğlendirici kitaplardır. *Varka ve Gülşah*, *Uğru ile Kadı...* gibi.

B. Kronolojik Tasnif

1. **XIII.-XIV. Yüzyıllar:** Bu yüzyıllar Selçuklu Devleti'nin yavaş yavaş hâkimiyetini kaybettiği ve Anadolu'da çeşitli beyliklerin kurulduğu dönemleri içine alır. Aynı zamanda bu asırlar Osmanlı Beyliği'nin de kurulduktan hemen sonra büyük devlet olma yolunda adım attığı devrelerdir. Anadolu'ya yerleşmiş çoğu göçebe olan halka İslâmiyet'i öğretmek, dinî-ahlâkî bilgiler vermek maksadıyla onlara uygun halk kitapları yazılmıştır. Bu dönem kıraat toplantılarında okunmaya müsait kitapların en çok yazıldığı bir devirdir. Bu kitaplardan birçoğu Osmanlı Devleti'nin son zamanlarına kadar halk üzerinde tesirini sürdürmüştür: Halil Oğlu Ali'nin *Yusuf ve Zeliha'sı*, Şeyyad Hamza'nın *Yusuf ve Zeliha'sı*, Âşık Paşa'nın *Garibnâme'si*, Kastamonulu Şâzî'nin *Dâsitân-ı Maktel-i Hüseyin'i*, Darir'in *Kıssa-i Yusuf'u*, Yusuf-ı Meddah'ın *Varka ve Gülşah'ı*, Tursun Fakı'nın *Muhammed Hanefî Cengi*, Tursun Fakı'nın *Gazavat-ı Resulullah'ı*, *Kıssa-i Mukaffa*, *Dâsitân-ı Güvercin*, *Dâsitân-ı Kesikbaş*, *Dâsitân-ı Geyik*, Kayserili İsa'nın *Dâsitân-ı İbrahim'i*, Yusuf-ı Meddah'ın *Hikâyet-i Kız ve Cehûd*, Yusuf-ı Meddah'ın *Kadı ve Uğru*, *Feth-i Kal'a-yı Selâsil*, *Cenâdil Kalesi*, *Gazavat-ı Ali (Emiri'l-Mü'minin)*, *Gülşehri'nin Kudurî Tercümesi* (yazma nüshası mevcut değil), Sule Fakı'nın *Yusuf ve Zeliha'sı*, *Kıssa-i Kahkaha*, *Gazavat-ı Umman ve Sanduk*, *Dâsitân-ı İbrahim Edhem*, *Dâsitân-ı Hz. İsa (Cimcime Sultan)*.

2. **XV. Yüzyıl:** *Dânişmendnâme*, *Battalnâme* gibi destanî hikâyeler XII. yüzyıldan itibaren Türkçe olarak meddahlar tarafından halka anlatılmıştır. Fakat

XIV. yüzyıldan itibaren yazıya geçirilmişlerdir. Mevcut yazma nüshalar XV. yüzyıla aittir: Süleyman Çelebi'nin *Mevlid*'i, Abdülvasi Çelebi'nin *Halilnâme*'si, Ahmed-i Dâi'nin *Câmasbnâme*'si, Devletoğlu Yusuf'un *Vikaye Tercümesi*, Abdî Musa'nın *Câmasbnâme*'si, *Muhammediyye*, *Envârü'l-âşikîn*, *Siyer-i Nebi*, *Ebu Müslim*, *Battal Gazi*, *Dânişmendnâme*, *Saltuknâme*, *Müzekki'n-nüfûs*, Yahya b. Bahşî'nin *Maktel-i Hüseyin*'i, *Anternâme*.

3. XVI. ve XVII. Yüzyıllar: Bu yüzyıllar geçmiş dönemlerde yazılmış olan kitapların tekrar tekrar yazılıp meclislerde okunduğu dönemlerdir. Bu dönemde ortaya çıkan tek kitap olarak *Mızraklı İlmihal*'i gösterebiliriz.
4. XVIII. Yüzyıl: Bu yüzyılın en önemli toplantı kitapları Ahmed Mürşidî'nin *Ahmediyye*'si ve Karadavudzade'nin *Delâil-i Şerîf* diye de bilinen *Delâil-i Hayrât*'ıdır. Geçmiş dönemlerde yazılmış olan kitapların yanı sıra okuma toplantılarında bu eserler de revaç bulmaya başlamış, sonraki asırlarda da okunmuştur.
5. XIX. Yüzyıl ve XX. Yüzyıl Başları: Bu dönemde matbaa ortaya çıkmış ve artık halk kitapları matbu olarak yayınlanmaya başlamıştır. *Mevlid*, *Muhammediyye*, *Ahmediyye*, *Mızraklı İlmihal*, *Hz. Ali Cenklere*, *Battalgazi Hikâyeleri* gibi kitapların toplantılarda okunup dinlenilmesi ilk devirlerdeki canlılığını bu dönemlerde de sürdürmüştür.

Fakat XVIII. yüzyıldan itibaren ortaya çıkan yeni halk hikâyeleri artık kitaptan dinleyici topluluğuna okunan değil, meddah ve âşiklar tarafından kâh taklit yaparak kâh saz eşliğinde türküler söyleyerek anlatılan aşk ve macera konularına dönüşmüştür. Bu makalenin konusu, topluluğa anlatılan hikâyeler değil "topluluğa okunmak için yazılmış olan ve kıraat meclislerinde okunan halk kitapları" olduğu için anlatıma dayalı meddah hikâyelerini burada zikretmedik.

Tabî bu arada Batı'dan tercüme veya Avrupai tarzda yazılmış hikâye ve romanlar da yaygınlaşmaya, buna bağlı olarak özellikle okuryazar kitle arasında dinleyici topluluğuna "yüksek sesle kitap okumak"tan ziyade kitabı eline alarak kendi başına bir kenara çekilip "sessiz, içinden okuma" veya "gözüyle okuma" alışkanlığı yerleşmeye başlamıştır.

Bu dönemde yazılmış kıraat meclislerinde okunmaya yönelik kitaplar da vardır: Mehmed Münib Ayıntabi'nin *Siyer-i Kebîr*'i, Münif Fehim Paşa'nın *Aziziye* diye meşhur olan *Muhtasar (Kudûri) Tercümesi* ve son dönemlerde yaygınlaşan *Şürutü's-salât Tercümesi* bunlar arasında en önemlileridir.

6. Cumhuriyet Dönemi: Cumhuriyet'in ilk yıllarında da halk kitaplarının basımı ve kıraat toplantılarındaki popülerliği devam etmiş, fakat özellikle harf devriminden sonra yavaş yavaş azalmaya başlamıştır. Batılı tarz kitaplar, okuryazarları sessiz veya gözüyle okumaya yönlendirirken, yazılı kültürün tesiriyle kıraat toplantıları da yavaş yavaş ortadan kalkmaya baş-

lamıştır. Radyonun icadı da toplumdaki dinleme alışkanlığını başka yön-
lere kanalize etmiştir.

Bu arada bazı halk kitapları da çağın gereklerine ayak uydurmak gayesiy-
le kısmen modernleştirilmiştir.⁸

IV. Kiraat Meclislerinde Okunan Kitaplar

A. Dinî-Tasavvufî İçeriği Olan kitaplar

1. Mevlid ve Toplantılarda Onunla Birlikte Okunan Destanî Hikâyeler

a. Mevlid: XIV. yüzyıldan itibaren Darîr'in *Siyerî*'nden bazı mısralar ve Ah-
medî'nin *Mevlid* isimli mesnevisi ileride gelecek olan Süleyman Çelebi'yi
haber verse de, bu sahada tek ve kalıcı eser Süleyman Çelebi'nin
812/1409'da yazdığı *Vesiletü'n-necât*'tır.⁹ Edebiyat tarihimizde mevlid tür-
ründe pek çok eser yazılmıştır. Fakat toplantılarda okunma ve dinlenme
açısından "Mevlid" denilince Süleyman Çelebi'nin *Vesiletü'n-necât*'ı ak-
la gelir. Halk arasındaki adıyla o "Mevlût"tür. Çok saygı gösterilen bir ki-
tap olduğu için "Mevlid-i Şerîf" veya "Mevlûd-i Şerîf" de denir.

Mevlid yüzyıllarca halk arasında okunduğu için zamanla metni değişime
uğramıştır. Günümüze kadar gelen meşhur *Mevlid*'le Süleyman Çele-
bi'nin yazmış olduğu asıl Mevlid (*Vesiletü'n-Necat*) metni arasında bazı
farklar vardır. Bir de Geyik, Güvercin, Deve, Kesikbaş, Ejderha gibi küçük
hikâyeler *Mevlid* nüshalarına eklenmiş, zamanla bunlar da *Mevlid*'in ay-
rılmaz birer parçası olmuşlardır.¹⁰

*Yazma nüshaları:*¹¹ Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, E.H.1611, istinsah
tarihi: 993/1585; Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, E.H.1613, istinsah tarihi:
1088/1677-78; Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, Y. 120; Topkapı Sarayı Mü-
zesi Kütüphanesi, Y. 2649/I; İstanbul Belediye Kütüphanesi, Belediye Yazmalar-
ı, O. 33; İstanbul Belediye Kütüphanesi, Belediye Yazmaları, O. 45; İstanbul Be-
lediye Kütüphanesi, Muallim Cevdet, K. 564; İstanbul Belediye Kütüphanesi,
Muallim Cevdet, K.166; İstanbul Belediye Kütüphanesi, Muallim Cevdet, K.

8 Bu modernleştirmeye örnek olarak Sağlam Kitabevi'nin tarihsiz olarak yayınladığı
(1945'ten sonraki yıllar olabilir) bazı kitapların isimlerini verebiliriz: *Kesikbaşın İntikamı*,
Hz. Ali ve Kılıç Arkadaşları, *Hz. Ali ve Cenk Ortakları*, *Hz. Ali Ölüm Vadisinde...* gibi.

9 V. Mahir Kocatürk, *Büyük Türk Edebiyatı Tarihi*, s. 246-269; *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklo-
pedisi*, İstanbul: Dergâh Yayınları, c. VI, s. 315; *Büyük Türk Klasikleri*, c. II, İstanbul: Ötü-
ken-Söğüt Yayınevi, s. 130; A. Çelebioğlu, *Türk Edebiyatında Mesnevi: XV.Yüzyıla Kadar*, İst-
anbul: Kitabevi, 1999, s. 117, 120 ve 290-291.

10 Nurettin Albayrak, "Dini Türk Halk Hikâyelerinden Geyik, Güvercin ve Deve Hikâyeleri:
Kaynakları ve Metin Tesisi", Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Ens-
titüsü İslâm Tarihi ve Sanatları Bölümü Türk İslâm Edebiyatı Anabilim Dalı, 1993.

11 Ö. Saim Kurmuş, "Bursa Yazma ve Basma Eserler Kütüphanesi'ndeki Halk Kültürü ile İlgili
Eserler", *Bursa Halk Kültürü, II. Bursa Halk Kültürü Sempozyumu Bildiri Kitabı*, Uludağ
Üniversitesi Rektörlüğü, Bursa, 2005, c. II, s. 431-436

425; İstanbul Belediye Kütüphanesi, Muallim Cevdet, K.106; İstanbul Belediye Kütüphanesi, Muallim Cevdet, K. 415; İstanbul Belediye Kütüphanesi, Muallim Cevdet, K.44; İstanbul Belediye Kütüphanesi, Muallim Cevdet, K. 212 (*Mevlid*'in Rumcaya manzum çevirisi); Süleymaniye Kütüphanesi, Hacı Mahmud Efendi, 4339; Süleymaniye Kütüphanesi, Hacı Mahmud Efendi, 4452; Bursa Yazma ve Eski Basma Eserler Kütüphanesi, Genel, 5043; Bursa Yazma ve Eski Basma Eserler Kütüphanesi, Genel, 4906; Bursa Yazma ve Eski Basma Eserler Kütüphanesi, Ulucami, 2968; Bursa Yazma ve Eski Basma Eserler Kütüphanesi, Ulucami, 2523; Bursa Yazma ve Eski Basma Eserler Kütüphanesi, Genel, 4840/2; Bursa Yazma ve Eski Basma Eserler Kütüphanesi, Genel, 4771/2; Bursa Yazma ve Eski Basma Eserler Kütüphanesi, Genel, 4784/4; Bursa Yazma ve Eski Basma Eserler Kütüphanesi, Genel, 4782; Bursa Yazma ve Eski Basma Eserler Kütüphanesi, Genel, 4784/3; Bursa Yazma ve Eski Basma Eserler Kütüphanesi, Genel, 4231/2; Bursa Yazma ve Eski Basma Eserler Kütüphanesi, Genel, 4231/1; Bursa Yazma ve Eski Basma Eserler Kütüphanesi, Haraççı, 895/8; Bursa Yazma ve Eski Basma Eserler Kütüphanesi, Genel, 118/1; Bursa Yazma ve Eski Basma Eserler Kütüphanesi, Genel, 449; Bursa Yazma ve Eski Basma Eserler Kütüphanesi, Genel, 502; Bursa Yazma ve Eski Basma Eserler Kütüphanesi, Genel, 578/1; Bursa Yazma ve Eski Basma Eserler Kütüphanesi, Genel, 763/1; *Mevlud-i Nebî ve Rumca Tercümesi*, Dr. Emel Esin kütüphanesi, 599.

*Matbu nüshalar:*¹² *Mevlid-i Şerif*, Süleyman Çelebi, İstanbul: Bezm-i Âlem Valide Sultan Mektebi Matbaası, 1270/1853; *Mevlid-i Şerif*, Süleyman Çelebi, İstanbul, 1271/1855; *Mevlid-i Şerif*, Süleyman Çelebi, İstanbul, 1283/1866; *Mevlid-i Şerif*, Süleyman Çelebi, İstanbul, 1289/1872; *Mevlid-i Şerif*, Süleyman Çelebi, İstanbul: İbrahim Efendi'nin Matbaası, 1299/1882; *Mevlid-i Şerif*, Süleyman Çelebi, İstanbul: Şirket-i Sahafiye-i Osmaniye Matbaası, 1303/1887; *Mevlid-i Şerif*, Süleyman Çelebi, İstanbul, 1306/1889; *Mevlid-i Şerif*, Süleyman Çelebi, İstanbul, 1307/1890; *Mevlid-i Şerif*, Süleyman Çelebi, İstanbul: Matbaa-i Osmaniye, 1311/1893; *Mevlid-i Şerif*, Süleyman Çelebi, İstanbul: Matbaa-i Osmaniye, 1311/1893 (1928'den sonra yapılmış kaçak baskı); *Mevlid-i Şerif*, Süleyman Çelebi, Basdıran: Mahmud Celâleddin Paşa, Hanya: Girid Matbaası, 1311/1893; *Mevlid-i Şerif*, Süleyman Çelebi, Hanya: Girid Matbaası, 1312/1894; *Mevlid-i Şerif*, Süleyman Çelebi, İstanbul, 1314/1896; *Mevlid-i Şerif*, Süleyman Çelebi, neşreden: Türk Kütüphanesi sahibi Hafız Mehmed Emin, İstanbul: Babıâli Caddesi'nde 34 Numaralı Matbaa, 1314/1896; *Mevlid-i Şerif*, Süleyman Çelebi, neşreden: Türk Kütüphanesi sahibi Hafız Mehmed Emin, İstanbul: Feridiye Matbaası, 1317/1899; *Mevlid-i Şerif*, Süleyman Çelebi, İstanbul: Ahmed Kâmil Matbaası, 1323/1905; *Muşahhah Mevlid-i Şerif*, Süleyman Çelebi, İstanbul: Mahmud Bey Matbaası, 1324/1906 (1928'den sonra yapılmış kaçak bir bas-

12 S. Özege, *Eski Harflerle Basılmış Türkçe Eserler Kataloğu*, c. III, 1131-1132 ve c. V, 2318.

kısı vardır.); *Mevlid-i Şerif*, Süleyman Çelebi, İstanbul, 1324/1906; *Mevlid-i Şerif*, Süleyman Çelebi, İstanbul, 1325/1909; *Musahhah Mevlid-i Şerif*, Süleyman Çelebi, İstanbul: Mahmud Bey Matbaası, 1327/1911; *Musahhah Mevlid-i Şerif*, Süleyman Çelebi, İstanbul: Matbaa-i Ahmed Kâmil, 1327/1911; *Mevlid-i Şerif*, Süleyman Çelebi, İstanbul: İstanbul Emniyet Matbaası, 1339/1923; *Musahhah Mevlid-i Şerif*, Süleyman Çelebi, İstanbul: Evkaf-ı İslâmiye Matbaası, 1339/1923; *Mevlid-i Şerif*, Süleyman Çelebi, İstanbul: Matbaa-i Yusuf Ziya, 1340/1924; *Mevlid-i Şerif*, Süleyman Çelebi, İstanbul: Ahmed Kâmil Matbaası, ts.; *Mevlid-i Şerif*, Süleyman Çelebi, İstanbul, ts.; *Mevlid-i Şerif*, Süleyman Çelebi, İstanbul: Ahmed Kamil Matbaası, ts.; *Mevlid-i Şerif*, Süleyman Çelebi, İstanbul: Ahmed Kamil Matbaası, ts.; *Mevlid-i Şerif*, Süleyman Çelebi, İstanbul, ts.; *Kitab-ı Şeref-meab-ı Mevlûdü'n-Nebî Aleyhisselâm*, Kazan: Kukubin'in Tabhanesi (Muhsin Salihoglu masrafı ile), 1859; *Kitab-ı Şeref-meab-ı Mevlûdü'n-Nebî Aleyhisselâm*, İstanbul: Hafız ve Burhaneddin Matbaası (Kırımlı Yusuf Ziya marifetiyle), 1327/1911; *Mevlûd-i Şerif*, Süleyman Çelebi, taşbaskısı, İstanbul, ts.; *Mevlûd-i Şerif*, Süleyman Çelebi, taşbaskısı, İstanbul, ts.; *Mevlûd-i Şerif*, Süleyman Çelebi, taşbaskısı, İstanbul, 1275/1858; *Mevlûd-i Şerif*, Süleyman Çelebi, taşbaskısı, İstanbul, 1299/1882; *Mevlûd-i Şerif*, Süleyman Çelebi, taşbaskısı, İstanbul, 1300/1883; *Mevlûd-i Şerif*, Süleyman Çelebi, taşbaskısı, İstanbul, 1307/1889; *Mevlid-i Şerif*, Süleyman Çelebi, (Asıl nüshaları ile tatbik edilerek Rıza Efendi tarafından tashih edilmiştir), İstanbul, 1314/1896.

Yeni harfli yayınlar: Merhum Süleyman Dede, *İlâveli Mevlidi Nebevi*, İstanbul: Bozkurt Matbaası, 1941; Ahmed Ateş, *Süleyman Çelebi, Vesiletü'n-Necat, Mevlid*, Ankara: TDK Yayını 1954; Ahmed Aymutlu, *Süleyman Çelebi ve Mevlid-i Şerif*, Ankara: MEB Yayınevi, 1995; F. Kadri Timurtaş, *Mevlid (Vesiletü'n-Necat)*, Ankara: MEB Yayınevi, 1970.

Tez: Neclâ Pekolcay, "Türkçe Mevlid Metinleri, I-II c.", 1950, Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü.

b. Geyik Destanı: Peygamber Efendimiz'in mucizelerini anlatan dinî-destanı bir eserdir. Okuma toplantılarında çok rağbet edilen halk tipi bir mesnevi olup genellikle matbu *Mevlid*'lerin sonuna eklenmiş olan hikâyelerdendir. Konusu: Peygamber Efendimiz'in karşısına çıkan atılar ondan peygamberliğin ispatını isterler. Onlardan birisinin atına bir geyik bağlıdır. Geyik dile gelerek onun peygamberliğine şahadet eder, bunu gören inkârcılar da Müslüman olurlar.¹³ XIV. yüzyıl şairlerinden olan Sadreddin'in yazdığı *Geyik Destanı (Dâsitân-ı Geyik)* bu yolda ortaya konulmuş bir eserdir. Sadreddin, *Dâsitân-ı Geyik*, Süleymaniye Ktp., H. Mahmud, 4339/2.

13 V. M. Kocatürk, *Büyük Türk Edebiyatı Tarihi*, s. 157; Amil Çelebioğlu, *Türk Edebiyatında Mesnevi*, s. 81-82; Nurettin Albayrak, a.g.t.

Diğer yazma nüshalar: İstanbul Belediye Kütüphanesi, Muallim Cevdet, K.166 (*Mevlid* içinde); İstanbul Belediye Kütüphanesi, Muallim Cevdet, O.45 (*Mevlid* içinde); Süleymaniye Kütüphanesi, Hacı Mahmud Efendi, 4452 (*Mevlid* içinde); Bursa Yazma ve Eski Basma Eserler Kütüphanesi, Genel, 763/4.

c. Kız Mevludu (Destan-ı Kız, Hikâye-i Kız ma'a Cehûd): XIV. yüzyılda yazılmış halk dilinde bir mesnevidir. Yusuf-ı Meddah'a ait olan *Hikâye-i Kız ve Cehûd* adlı yazmaların yanında yazar adı belli olmayan başka yazma nüshalar da vardır. Eser halk arasında okuna okuna değiştirilmiş ve anonimleşmiş olabilir. Değişik nüshalarda kitabın adı "Kız Mevlûdu, Destan-ı Kız, Hikâye-i Kız ma'a Cehud" gibi şekillerde görülmektedir. Zamanla *Mevlid* nüshalarında yer almıştır.

*Yusuf-ı Meddah'ın eserinin yazma nüshaları:*¹⁴ *Yusuf-i Meddah, Hikâyet-i Kız ve Cehûd*, Atatürk Üniv. Ktp., S. Özege (A. Sırrı), 544; *Yusuf-i Meddah, Hikâyet-i Kız ve Cehûd*, Süleymaniye Ktp. Hacı Mahmud Efendi, 1930/5.

Anonim Yazma nüshalar: Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, Y. 2649/2; Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, Y. 520; Süleymaniye Ktp. Hacı Mahmud Ef. 4339; *Destan-ı Kız*, Bursa Yazma ve Eski Basma Eserler Kütüphanesi, Genel, 763/2.

Matbu nüshası: *Kız Mevlidi (Dâsitân-ı Kız)*, İstanbul, 1332

Latin harfli baskıları: *Kız Destanı = Haza Hikâyet-i Kız Maa Cuhud*, Halil Ersoylu (haz.), Ankara: Türk Dil Kurumu, 1996.

*ç. Dâsitân-ı İbrahim (Vefat-ı İbrahim):*¹⁵ XIV. yüzyılda Kayserili İsa'nın yazdığı bir manzumedir. Hz. Peygamber'in oğlu İbrahim'i konu edinir.

Yazma nüshası: Topkapı Sarayı Müzesi Ktp., Y 520/3.

d. Ejderha Destanı: Kirdeci Ali'nin yazdığı halk tipi bir mesnevidir. Hz. Peygamber ve Hz. Ali'yi anlatan olağanüstü olayların geçtiği bir destandır.¹⁶ *Mevlid*'le okunan küçük hikâyelerdendir.

Yazma nüshalar: *Destan-ı Ejderha*, Bursa Yazma ve Eski Basma Eserler Kütüphanesi, Genel, 763/6; Ankara Millî Kütüphanesi, V. Mahir Kocatürk Bağışı, No. A/3881. İstinsah tarihi: 1461.

e. Kesikbaş Destanı: XIII.-XV. yüzyıllar arasında Anadolu'da geniş halk kitle-

14 Amil Çelebioğlu, *Türk Edebiyatında Mesnevi*, s. 84.

15 Amil Çelebioğlu, *Türk Edebiyatında Mesnevi*, s. 82-83; Hanife Koncu, "Edebiyat-Tarih Bağlamında Bir Mesnevi: Dâstân-ı Vefat-ı İbrahim", *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi=The Journal of Turkish Cultural Studies*, 2001, sy. 4, s. 125-158.

16 Mustafa Tatçı ve Abdurrahman Güzel, "Hazret-i Ali ile İlgili Bir Manzum Hikâye: Destân-ı Ejderha ve Hazret-i Ali'ye Atfedilen Bir Eser: Emsal-i Hazret-i Ali", *Gazi Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 1991, c. VI, sy. 1, s. 67-89; Mustafa Tatçı ve Abdurrahman Güzel, "Kirdeci Ali'nin Ejderha Destanı", *Edebiyattan İçeri: Dinî Tasavvufî Türk Edebiyatı Üzerine Yazılar*. Ankara: Akçağ Yay., 1997, s. 322-337.

lerinin okumasına ve bir mekânda dinlemesine cevap veren küçük destanî hikâyelerin hususî bir grup teşkil ettiğini görüyoruz. Kırdedi Ali de bu tip destanları yazanlardan biridir.¹⁷ Kırdedi Ali'ye ait olan *Kesikbaş Destanı*, XIV. yüzyıl eserlerindedir. Bu küçük mesnevi, Hz. Peygamber ve Hz. Ali'nin başından geçtiği rivayet edilen olağanüstü olayları anlatır.

Yazma nüshaları: Kırdedi Ali, *Destan-ı Kesikbaş*, Bursa Yazma ve Eski Basma Eserler Kütüphanesi, Genel, 763/7; Süleymaniye Kütüphanesi, Hacı Mahmud Efendi, 4339 (*Mevlid* içinde); Kırdedi Ali, *Dâsitân-ı Kesikbaş*, Nuruosmaniye Ktp. 3430/4; Kırdedi Ali, *Dâsitân-ı Kesikbaş*, Ankara Millî Kütüphanesi, V. Mahir Kocatürk Bağışı, No. A/3881: İstinsah tarihi: 1461.

Matbu nüshaları: Genellikle matbu mevlidlerin sonunda yer alır.

Latin harfli baskıları: *Kesikbaşın İntikamı*, İstanbul: Sağlam Kitabevi, ts.; Mustafa Argunşah, *Kırdedi Ali: Kesikbaş Destanı*, Ankara: Kültür Bakanlığı, 2002.

f. Güvercin Destanı (Dâsitân-ı Hamâme): Kırdedi Ali'nin yazdığı bu küçük dînî-destanî eserde Peygamberimiz'in mucizesi ve onun örnek ahlâkı konu edilmektedir. *Güvercin Destanı* da toplantılarda *Mevlid*'le beraber okunan küçük hikâyelerdendir.¹⁸

Yazma nüshaları: Kırdedi Ali, *Dâsitân-ı Hamâme (Dâsitân-ı Güvercin)*, Nuruosmaniye Ktp. 3430/3; *Destan-ı Güvercin*, Bursa Yazma ve Eski Basma Eserler Kütüphanesi, Genel, 763/8; Ankara Millî Kütüphanesi, V. Mahir Kocatürk Bağışı, No. A/3881: İstinsah tarihi: 1461; İstanbul Belediye Kütüphanesi, Mualim Cevdet, K.166 (*Mevlid* içinde).

g. Destan-ı Deve: Tahminen XIV. yüzyılda yazılmıştır; genellikle *Mevlid* nüshalarının sonunda bulunan hikâyelerden biridir.¹⁹

Yazma nüshası: *Destan-ı Deve*, Bursa Yazma ve Eski Basma Eserler Kütüphanesi, Genel, 763/10; *Hikâye-i Deve*, Süleymaniye Kütüphanesi, Hacı Mahmud Efendi, 4452 (*Mevlid* içinde).

2. Muhammediye: Gelibolulu Yazıcıoğlu Mehmed'in meşhur eseridir. Arapça yazdığı *Meğaribu'z-zaman*'ı, daha sonra manzum olarak Türkçeye çevirmiş ve bu eser ortaya çıkmıştır. Eseri Kur'an ve Hadise istinaden İslâm dininin geniş bir surette izahıdır. Yazar bu eserinde Hz. Muhammed'in

17 Amil Çelebioğlu, *Türk Edebiyatında Mesnevi*, s. 82-83; Şükrü Elçin, "Kırdedi Ali'nin Kesik Baş Destanı", *Türk Dili*, sy. 517, s. 64-64; A. Yaşar Ocak, *Türk Folklorunda Kesikbaş (Tarih-Folklor İlişkisinden Bir Kesit)*, Ankara, 1989; Fuat Özdemir, "İlk Dînî Destanlar ve Kesikbaş Destanı", *Folklor Araştırmaları Kurumu Yıllığı*, Ankara: 1975, s. 127-129; V. M. Kocatürk, *Büyük Türk Edebiyatı Tarihi*, s. 142.

18 Amil Çelebioğlu, *Türk Edebiyatında Mesnevi*, s. 77; Nurettin Albayrak, a.g.t.; V. M. Kocatürk, *Büyük Türk Edebiyatı Tarihi*, s. 145.

19 Nurettin Albayrak, a.g.t.

hayatını anlatırken dinî ve ahlâkî bilgi vererek halkı eğittiği gibi dilinin kalitesiyle de okunduğu dönemlerde halkın kültür seviyesini yükseltmiştir.²⁰ Yazıcıoğlu Mehmed inziva halinde yaşadığı Gelibolu'da 855/1452'de vefat etmiştir.

*Yazma nüshaları:*²¹ Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşiv ve Neşriyat Müd. Kitaplığı, 431/A: Telif tarihi: 853/1449 (Müellif Nüshası); Arkeoloji Müzeleri Kütüphanesi, 108: İstinsah tarihi: 895/1490; Arkeoloji Müzeleri Kütüphanesi, 107: İstinsah tarihi: 995/1587; Arkeoloji Müzeleri Kütüphanesi, 106; Atıf Efendi Kütüphanesi, 1503: İstinsah tarihi: 941/1534-1535; Köprülü Kütüphanesi, II O. 144: İstinsah tarihi: 989/1581; Bayazıt Devlet Kütüphanesi, Millet Kütüphanesi, Manzum Eserler, 877: İstinsah tarihi: 1018/1609; Bayazıt Devlet Kütüphanesi, Millet Kütüphanesi, Manzum Eserler, 876: İstinsah tarihi: 1071/1660-1661; Bayazıt Devlet Kütüphanesi, Millet Kütüphanesi, Manzum Eserler, 876/1: İstinsah tarihi: 1115/1703-1704; Bayazıt Devlet Kütüphanesi, Millet Kütüphanesi, Manzum Eserler, 878: İstinsah tarihi: 1207/1792-1793; Bayazıt Devlet Kütüphanesi, Veliyüddin Efendi, 1959: İstinsah tarihi: 1158/1745; Bayazıt Devlet Kütüphanesi, Bayazıt Bölümü Yazma Eserler, 9273: İstinsah tarihi: 888/1483; Nuruosmaniye Kütüphanesi, 2155/2578; Nuruosmaniye Kütüphanesi, 2156/2579: İstinsah tarihi: 997/1588-1589; Nuruosmaniye Kütüphanesi, 2157/2580: İstinsah tarihi: 1077/1666-1667; Süleymaniye Kütüphanesi, Çelebi Abdullah Efendi, 189: İstinsah tarihi: 999/1590-1591; Süleymaniye Kütüphanesi, Lâleli, 1491: İstinsah tarihi: 1164-1165/1751-1752; Süleymaniye Kütüphanesi, Lâleli, 1490: İstinsah tarihi: 1167/1753-1754; Süleymaniye Kütüphanesi, Pertev Paşa, 328: İstinsah tarihi: 1231/1816; Süleymaniye Kütüphanesi, Serez, 1533: İstinsah tarihi: 1178/1764-1765; Süleymaniye Kütüphanesi, Serez, 1535; Süleymaniye Kütüphanesi, Serez, 1537; Süleymaniye Kütüphanesi, Serez, 1539; Süleymaniye Kütüphanesi, Serez, 1540; Süleymaniye Kütüphanesi, Serez, 1544; Süleymaniye Kütüphanesi, Serez, 1538: İstinsah tarihi: 1055/1645; Süleymaniye Kütüphanesi, Serez, 1543: İstinsah tarihi: 933/1526-1527; Süleymaniye Kütüphanesi, Serez, 1542: İstinsah tarihi: 938/1531-1532; Süleymaniye Kütüphanesi, Fatih, 2828: İstinsah tarihi: 958/1551; Süleymaniye Kütüphanesi, Serez, 1541: İstinsah

20 V. Mahir Kocattürk, *Büyük Türk Edebiyatı Tarihi*, s. 279; *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi*, c. VI, s. 420-421; *Büyük Türk Klasikleri*, c. II, s. 153; A. Çelebioğlu, *Türk Edebiyatında Mesnevi*, s. 354-364; A. Çelebioğlu, *Eski Türk Edebiyatı Araştırmaları*, İstanbul: MEB Yayınları, 1998, s. 350-353; Hatice K. Arpaguş, *Osmanlı Halkının Geleneksel İslâm Anlayışı ve Kaynakları*, İstanbul: Çamlıca Yayınları, 2001, s. 24-27.

21 A. Çelebioğlu, *Muhammediye*, İstanbul: MEB Yay., 1996, c. I, s. 78; Mine E. Özen, *Dr. Emel Esin Kütüphanesi Kataloğu (Yazma Eserler)*, İstanbul: Tek-Esin, 1995; Zehra Öztürk, "Muhammediye'nin İki Yazma Nüshası ve İki Kadın Müstensih", *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, c. I, sy. 1, s. 333-338; Zehra Öztürk, *Hacı Selim Ağa Ktp. Türkçe Mesnevi Yazmaları Kataloğu*, s. 24-25; Ö. S. Kurmuş, *Bursa Yazma ve Basma Eserler Kütüphanesi'ndeki Halk Kültürü ile İlgili Eserler*, Bursa, 2005.

tarihi: 959/1552; Süleymaniye Kütüphanesi, Serez, 1545: İstinsah tarihi: 1025/1616; Süleymaniye Kütüphanesi, M. Arif-M. Murad, 61: İstinsah tarihi: 1038/1628-1629; Süleymaniye Kütüphanesi, H. Hayri Abdullah Efendi, 270: İstinsah tarihi: 969/1561-1562; Süleymaniye Kütüphanesi, Nafiz Paşa, 452: İstinsah tarihi: 974/1566-1567; Süleymaniye Kütüphanesi, Fatih, 2827: İstinsah tarihi: 982/1574-1575; Süleymaniye Kütüphanesi, Şazeli, 81: İstinsah tarihi: 1015/1606-1607; Süleymaniye Kütüphanesi, Şazeli, 82; İstanbul Üniversitesi Merkez Kütüphanesi, T.Y., 4651; Süleymaniye Kütüphanesi, Darülmecnevi, 267: İstinsah tarihi: 1064/1653-1654; Süleymaniye Kütüphanesi, Darülmecnevi, 266: İstinsah tarihi: 1070/1659-1660; Süleymaniye Kütüphanesi, Lala İsmail Efendi, 208: İstinsah tarihi: 1197/1783; Süleymaniye Kütüphanesi, Ayasofya, 2059; Süleymaniye Kütüphanesi, Hamidiye, 699; Süleymaniye Kütüphanesi, İbrahim Efendi, 509; Süleymaniye Kütüphanesi, Mihrişah Sultan, 258: İstinsah tarihi: 1071/1660-1661; Süleymaniye Kütüphanesi, Hacı Mahmud Efendi, 2240: İstinsah tarihi: 1071/1660-1661; Süleymaniye Kütüphanesi, Hacı Mahmud Efendi, 2239; Süleymaniye Kütüphanesi, Hacı Mahmud Efendi, 2840; Süleymaniye Kütüphanesi, Yazma Bağışlar, 1395: İstinsah tarihi: 1265/1848-1849; Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, K.1013; Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, K. 1014; Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, K. 1016: İstinsah tarihi: 939/1532-1533; Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, K. 1017: İstinsah tarihi: 1015/1606-1607; Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, Y. 4445; Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, R. 365: İstinsah tarihi: 1080/1669-1670; Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, H.S. 93: İstinsah tarihi: 908/1502-1503; Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, H.S. 372: İstinsah tarihi: 908/1502-1503; Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, Yeni Yazmalar B. 738; İÜ Edb. Fak. Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Seminer Kitaplığı, 4012: İstinsah tarihi: 1011/1602-1603; Üsküdar Hacı Selim Ağa Kütüphanesi, Hacı Selim Ağa, 533: İstinsah tarihi: 1048/1638-1639; Üsküdar Hacı Selim Ağa Kütüphanesi, Hacı Selim Ağa, 561: İstinsah tarihi: 1056/1646; Üsküdar Hacı Selim Ağa Kütüphanesi, Hüdai Efendi, 303: İstinsah tarihi: 1168/1754-1755; Üsküdar Hacı Selim Ağa Kütüphanesi, Hüdai Efendi, 626; Afyon, Gedik Ahmed Paşa Kütüphanesi, 17630; Afyon, Gedik Ahmed Paşa Kütüphanesi, 17681; Akhisar, Zeynelzade Kütüphanesi, 203; Akhisar, Zeynelzade Kütüphanesi, 565; Amasya Kütüphanesi, 426; Amasya Kütüphanesi, 851/5 (beş nüsha); Amasya Kütüphanesi, 7318; Burdur, Halk Kitaplığı, 956; Burdur, Halk Kitaplığı, 2168; Bursa, Arkeoloji Müzesi Kitaplığı, B 2/55; Bursa, Arkeoloji Müzesi Kitaplığı, B 204/1703; Bursa Yazma ve Eski Basma Eserler Kütüphanesi, Haraççioğlu, 774; Bursa Yazma ve Eski Basma Eserler Kütüphanesi, Haraççioğlu, 775; Bursa Yazma ve Eski Basma Eserler Kütüphanesi, Ulucami, 1710; Bursa Yazma ve Eski Basma Eserler Kütüphanesi, Ulucami, 1709; Bursa Yazma ve Eski Basma Eserler Kütüphanesi, Ulucami, 1707; Bursa Yazma ve Eski Basma Eserler Kütüphanesi, Ulucami, 1706; Bursa Yazma ve Eski Basma Eserler Kü-

tüphanesi, Ulucami, 1705; Bursa Yazma ve Eski Basma Eserler Kütüphanesi, Ulucami, 1704; Bursa Yazma ve Eski Basma Eserler Kütüphanesi, Genel, 5037; Bursa Yazma ve Eski Basma Eserler Kütüphanesi, Orhan, 653; Bursa Yazma ve Eski Basma Eserler Kütüphanesi, Orhan, 654; Bursa Yazma ve Eski Basma Eserler Kütüphanesi, Orhan, 652; Bursa Yazma ve Eski Basma Eserler Kütüphanesi, Genel, 5387; Bursa Yazma ve Eski Basma Eserler Kütüphanesi, Millî, 1655; Bursa Yazma ve Eski Basma Eserler Kütüphanesi, Genel, 5020; Bursa Yazma ve Eski Basma Eserler Kütüphanesi, Genel, 4950; Isparta, Yalvaç, Hacı Ali Rıza Efendi Kütüphanesi, 6076; Isparta, Yalvaç, Halil Hamid Paşa Kütüphanesi, 1420; Şarkî Karaağaç Halk Kütüphanesi, 2327/96; Konya Mevlânâ Müzesi Kütüphanesi, 1648; Konya Mevlânâ Müzesi Kütüphanesi, 6397; Konya Mevlânâ Müzesi Kütüphanesi, 1647; Konya Mevlânâ Müzesi Kütüphanesi, 2324; Konya Mevlânâ Müzesi Kütüphanesi, 5753; Konya Mevlânâ Müzesi Kütüphanesi, 6099; Konya Mevlânâ Müzesi Kütüphanesi, 4359; Nevşehir Damat İbrahim Paşa Kütüphanesi, 82; Niğde, Bor, Halil Nuri Bey Kitaplığı, 170; Niğde, Bor, Halil Nuri Bey Kitaplığı, 171; Niğde, Bor, Halil Nuri Bey Kitaplığı, 172; Sinop, Rıza Nur Kitaplığı, 32; Tokat Millî Eğitim Bakanlığı Kitaplığı, 4360; Dr. Emel Esin kütüphanesi, 577: İstinsah tarihi: 1269/1852-1853.

Matbu nüshaları:²² *Kitab-ı Muhammediye fi kemâlâti'l-Ahmediye*, Mehmed Yazıcızade, İstanbul: Seraskerî Tabhanesi, 1258/1842; *Kitab-ı Muhammediye fi kemâlâti'l-Ahmediye*, Mehmed Yazıcızade, Kazan: Ludvig Şuts Matbaası, 1845; *Kitab-ı Muhammediye fi kemâlâti'l-Ahmediye*, Mehmed Yazıcızade, İstanbul: Tabhane-i Amire taş destgâhı, 1262/1846; *Kitab-ı Muhammediye fi kemâlâti'l-Ahmediye*, Mehmed Yazıcızade, İstanbul: Tabhane-i Amire taş destgâhı, 1264/1848; *Kitab-ı Muhammediye fi kemâlâti'l-Ahmediye*, Mehmed Yazıcızade, İstanbul: Tabhane-i Amire taş destgâhı, 1265/1849; *Kitab-ı Muhammediye fi kemâlâti'l-Ahmediye*, Mehmed Yazıcızade, İstanbul: Tabhane-i Amire taş destgâhı, 1267/1851; *Kitab-ı Muhammediye fi kemâlâti'l-Ahmediye*, Mehmed Yazıcızade, İstanbul, 1268/1852; *Kitab-ı Muhammediye fi kemâlâti'l-Ahmediye*, Mehmed Yazıcızade, İstanbul, 1270/1854; *Kitab-ı Muhammediye fi kemâlâti'l-Ahmediye*, Mehmed Yazıcızade, İstanbul: Tophane-i Âmire İstihkâm Alayları Litografya Taş Destgâhları, 1270/1854; *Kitab-ı Muhammediye fi kemâlâti'l-Ahmediye*, Mehmed Yazıcızade, İstanbul, 1271/1855; *Kitab-ı Muhammediye fi kemâlâti'l-Ahmediye*, Mehmed Yazıcızade, İstanbul: Tabhane-i Amire taş destgâhı, 1271/1855; *Kitab-ı Muhammediye fi kemâlâti'l-Ahmediye*, Mehmed Yazıcızade, İstanbul: Bosnevî Hacı Muharrem Efendi'nin taş destgâhı, 1273/1856; *Kitab-ı Muhammediye fi kemâlâti'l-Ahmediye*, Mehmed Yazıcızade, İstanbul: Tabhane-i Amire taş destgâhı,

22 Özege, *Eski Harflerle Basılmış Türkçe Eserler Kataloğu*, c. II, 898-899; Karatay, *İÜ Ktp. Türkçe Basmalar Alfabe Kataloğu*, c. I, 489; Çelebioğlu, *Muhammediye I*, s. 78.

1273/1856; *Kitab-ı Muhammediye fi kemâlâti'l-Ahmediye*, Mehmed Yazıcızade, İstanbul, 1278/1861; *Kitab-ı Muhammediye fi kemâlâti'l-Ahmediye*, Mehmed Yazıcızade, İstanbul: Bosnevî Hacı Muharrem Efendi'nin taş destgâhu, 1280/1863; *Kitab-ı Muhammediye fi kemâlâti'l-Ahmediye*, Mehmed Yazıcızade, İstanbul: Elhac Halil marifetiyle, 1283/1866; *Kitab-ı Muhammediye fi kemâlâti'l-Ahmediye*, Mehmed Yazıcızade, İstanbul: Ali Rıza Efendi'nin taş destgâhu, 1284/1867; *Kitab-ı Muhammediye fi kemâlâti'l-Ahmediye*, Mehmed Yazıcızade, İstanbul, 1284/1867 (1291'de ikinci baskısı yapılmış); *Kitab-ı Muhammediye fi kemâlâti'l-Ahmediye*, Mehmed Yazıcızade, İstanbul, ts.; *Kitab-ı Muhammediye fi kemâlâti'l-Ahmediye*, Mehmed Yazıcızade, İstanbul: Şirket-i İraniye Matbaası, 1292/1875; *Kitab-ı Muhammediye fi kemâlâti'l-Ahmediye*, Mehmed Yazıcızade, İstanbul: Hocazade merhum Rıza Efendi'nin Matbaası, 1298/1881; *Kitab-ı Muhammediye fi kemâlâti'l-Ahmediye*, Mehmed Yazıcızade, İstanbul: Matbaa-i Osmaniye, 1300/1883; *Kitab-ı Muhammediye fi kemâlâti'l-Ahmediye*, Mehmed Yazıcızade, İstanbul: Elhac Hüseyin Efendi'nin marifetiyle, 1300/1883; *Kitab-ı Muhammediye fi kemâlâti'l-Ahmediye*, Mehmed Yazıcızade, Basdıran: Bosnevî Elhac Ali Efendi İstanbul: İbrahim Efendi'nin Matbaası, 1300/1883; *Kitab-ı Muhammediye fi kemâlâti'l-Ahmediye*, Mehmed Yazıcızade, İstanbul: Hakkaklarda İbrahim Efendi Matbaası, 1300/1883; *Kitab-ı Muhammediye fi kemâlâti'l-Ahmediye*, Mehmed Yazıcızade, İstanbul, 1301/1884; *Kitab-ı Muhammediye fi kemâlâti'l-Ahmediye*, Mehmed Yazıcızade, İstanbul: Matbaa-i Osmaniye, 1304/1887; *Kitab-ı Muhammediye fi kemâlâti'l-Ahmediye*, Mehmed Yazıcızade, İstanbul: Matbaa-i Osmaniye, 3. baskı, 1306/1889; *Kitab-ı Muhammediye fi kemâlâti'l-Ahmediye*, Mehmed Yazıcızade, İstanbul: Darü't-Tıbaatü'l-Amire, 1307/1890; *Kitab-ı Muhammediye fi kemâlâti'l-Ahmediye*, Mehmed Yazıcızade, Kazan: Kazan Üniversitesi Tabhanesi, 1308/1890-1891; *Kitab-ı Muhammediye fi kemâlâti'l-Ahmediye*, Mehmed Yazıcızade, İstanbul: Hocazade merhum Mehmed Rıza Efendi'nin biraderi Arif Efendi vasıtasıyla, 1313/1895; *Kitab-ı Muhammediye fi kemâlâti'l-Ahmediye*, Mehmed Yazıcızade, İstanbul: Hürriyet Matbaası, 1326/1910; *Kitab-ı Muhammediye fi kemâlâti'l-Ahmediye*, Mehmed Yazıcızade, Kazan: Kerîmiye Matbaası, 1328/1912; *Kitab-ı Muhammediye fi kemâlâti'l-Ahmediye*, Mehmed Yazıcızade, taşbaskısı (basım yeri ve tarih yok).

Yeni harfli matbu nüshalar: Âmil Çelebioğlu, *Muhammediye I-II*, İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı, 1996; Yazıcıoğlu Mehmed Efendi 857/1453, *Muhammediyye*, sadeleştiren: Abdülkadir Akçiçek, İstanbul: Kitabevi, ts.

3. **Envârü'l-âşıkîn**: Yazıcıoğlu Mehmed'in kardeşi Ahmed-i Bican'ın hazırladığı dinî-didaktik bir eserdir. Ağabeyinin *Meğaribü'z-zaman* isimli eserini mensur olarak Türkçeye tercüme etmesiyle bu eser ortaya çıkmıştır.

Böylece iki kardeşin aynı kitabın tercümesi olarak hazırladıkları mensur *Envârü'l-âşıkîn* ve manzum *Muhammediyye*, XV. yüzyıldan beri Türk halkının vazgeçemediği iki başucu kitabı olmuştur.²³

Yazma nüshaları: Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, K.1012, istinsah tarihi: 967/1559-1560; Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, K.1052, tahminen XVI. asırda kopya edilmiştir.; Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, Y.4886, istinsah tarihi: 1089/1678-1679; Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, H.267; Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, R.366, istinsah tarihi: 986/1578-1579; Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, R.496, istinsah tarihi: 1173/1759-60; Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, H.S. 375; Tercüman Gazetesi Kütüphanesi Y.; Bursa Yazma ve Eski Basma Eserler Kütüphanesi, Genel, 4686; Bursa Yazma ve Eski Basma Eserler Kütüphanesi, Genel, 5054.

*Matbu nüshaları:*²⁴ Yazıcızâde Ahmed Bîcan, *Envârü'l-âşıkîn*, taşbaskısı, İstanbul, ts.; Yazıcızâde Ahmed Bîcan, *Envârü'l-âşıkîn*, İstanbul: Tabhane-i Amire, 1261/1845; Yazıcızâde Ahmed Bîcan, *Envârü'l-âşıkîn*, İstanbul, 1275/1858; Yazıcızâde Ahmed Bîcan, *Envârü'l-âşıkîn*, İstanbul: Tabhane-i Amire, 1278/1862; Yazıcızâde Ahmed Bîcan, *Envârü'l-âşıkîn*, Kazan: Kazan Üniviristiti'nin Tabhanesi, 1861/1278; Yazıcızâde Ahmed Bîcan, *Envârü'l-âşıkîn*, (basım yeri yok) 1283/1866; Yazıcızâde Ahmed Bîcan, *Envârü'l-âşıkîn*, İstanbul: Matbaa-i İraniye, 1292/1875; Yazıcızâde Ahmed Bîcan, *Envârü'l-âşıkîn*, Bulak: Bulak Matbaası, 1300/1883; Yazıcızâde Ahmed Bîcan, *Envârü'l-âşıkîn*, İstanbul: Matbaa-i Osmaniye, 1301/1884 (1928'den sonra bir kaçak baskısı yapılmıştır); Yazıcızâde Ahmed Bîcan, *Envârü'l-âşıkîn*, İstanbul: Darü't-Tıbaatü'l-Amire, 1301/1884; Yazıcızâde Ahmed Bîcan, *Envârü'l-âşıkîn*, İstanbul: Şirket-i İraniye Matbaası, 1304/1887; Yazıcızâde Ahmed Bîcan, *Envârü'l-âşıkîn*, İstanbul, 1305/1887-88; Yazıcızâde Ahmed Bîcan, *Envârü'l-âşıkîn*, İstanbul: Şirket-i Hayriyye-i Sahhafıyye, Hacı Hüseyin Efendi'nin Matbaası, 1306/1889; Yazıcızâde Ahmed Bîcan, *Envârü'l-âşıkîn*, İstanbul: Sahafiye-i Osmaniye Şirketi, 1306/1889; Yazıcızâde Ahmed Bîcan, *Envârü'l-âşıkîn*, İstanbul: İbrahim Efendi'nin Matbaası, 1311/1894; Yazıcızâde Ahmed Bîcan, *Envârü'l-âşıkîn*, İstanbul: Şirket-i Sahafiye-i Osmaniye Matbaası, 1318/1900; Yazıcızâde Ahmed Bîcan, *Envârü'l-âşıkîn*, İstanbul: Şirket-i Sahafiye-i Osmaniye Matbaası, 1323/1905; Yazıcızâde Ahmed Bîcan, *Envârü'l-âşıkîn*, İstanbul: Mahmud Bey Matbaası, 1324/1908.

23 V. M. Kocatürk, *Türk Edebiyatı Tarihi*, s. 301; A. Çelebioğlu, "Ahmed Bican" *DİA*, c. II, s. 49-51; A. Çelebioğlu, *Eski Türk Edebiyatı Araştırmaları*, s. 175-180; *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi*, c. III, s. 51-52; *Büyük Türk Klasikleri*, c. II, s. 265; Hatice K. Arpaguş, *Osmanlı Halkının Geleneksel İslâm Anlayışı ve Kaynakları*, s. 28-29.

24 Özege, *Eski Harflerle Basılmış Türkçe Eseler Kataloğu*, c. I, 352-353; Karatay, *IÜ Ktp. Türkçe Basmalar Alfabe Kataloğu*, c. I, 90-91.

Yeni harfli olanlar: Yazıcıoğlu Mehmed Efendi (857/1453), *Envârü'l-âşıkîn: Âşıkların Nuru*, Halil Bedi Fırat (haz.), İzmir: Ali Alkan Yayınevi, 1969; Yazıcızâde Ahmed Bîcan, *Envârü'l-âşıkîn*, Ahmet Kahraman (haz.), c. I-III, İstanbul: Tercüman 1001 Temel Eser, 1973; Yazıcızâde Ahmed Bîcan, *Envârü'l-âşıkîn*, M. Faruk Gürtunca (haz.), İstanbul, 1973; Yazıcıoğlu Ahmed Bîcan, *Envârü'l-âşıkîn Hak Âşıklarının Nurları*, Arslan ve Melek Tekin (haz.), İstanbul: Bedir Yayınevi, 1403/1983.

Tez: Ayla İlhan, "Envârü'l-âşıkîn (Ahmed Bican)-Metin", Mezuniyet Tezi, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, 1969, Türkiyat Enstitüsü, no. 891.

4. Ahmedîyye (Kitâb-ı Mürşid-i Pend-i Ahmedîyye): Ahmed Mürşidî olarak bilinen es-Seyyid Ahmed-i Diyâr-ı Bekrî tarafından toplantılarda kıraat edilmek için yazılmış dinî-didaktik bir mesnevidir. XVIII. yüzyılda yazılmış olmasına rağmen dili XIV. yüzyıl Türkçesidir. İçinde ilâhî aşk, ahiret inancı, Allah ve peygamber sevgisi gibi itikada ve ibadete ait kavramlar; iyi ve kötü huylar, insanların birbirleriyle münasebetlerinde gözetmeleri gereken âdâb kuralları gibi ahlâkî kavramlar yer almakta, her bölümün sonunda dinleyiciye bir ders verilmektedir.²⁵

*Matbu nüshaları:*²⁶ Ahmed, *Ahmedîyye*, İstanbul: Tophane-i Amire İstihkâm Alayları Litografya Destgâhları, 1280/1863; Ahmed, *Ahmedîyye*, İstanbul: Rıza Efendi Matbaası, 1288/1871; Ahmed Mürşidî, *Pend-i Ahmedîyye*, İstanbul: 1290/1873; Ahmed, *Ahmedîyye*, İstanbul: Matbaa-i Şirket-i İraniye, 1291/1874; Ahmed, *Ahmedîyye*, İstanbul: Mustafa Ağa Taş Destgâhı 1293/1876; Ahmed Mürşidî, *Pend-i Ahmedîyye*, İstanbul: 1294/1877; Ahmed, *Ahmedîyye*, İstanbul: Matbaa-i Osmaniye, 1303/1886; Ahmed, *Ahmedîyye*, İstanbul: Sahaf İbrahim Ef. Matbaası, 1304/1887; Ahmed Mürşidî, *Pend-i Ahmedîyye*, İstanbul: 1305/1887-1888; Ahmed, *Ahmedîyye*, İstanbul: -el-Hac Hüseyin Efendi marifetiyle-1307/1889; Ahmed, *Ahmedîyye*, İstanbul: Sahafiye-i Osmaniye'nin 87 numaralı matbaa-i mahsusasında, 1309/1892; Ahmed, *Ahmedîyye*, İstanbul: Sahafiye-i Osmaniye Şirketinin Vezir Hanında kâin 25 numaralı matbaası, 1314/1897; Ahmed Mürşidî, *Pend-i Ahmedîyye*, İstanbul: 1315/1897-1898; Ahmed, *Ahmedîyye*, İstanbul: Hürriyet Matbaası, 1331/1915; Ahmed, *Ahmedîyye*, (basım yeri ve tarih yok); Ahmed Mürşidî, *Pend-i Ahmedîyye*, taşbaskısı (basım yeri ve tarihi yok)

Latin Harfleriyle basımları: Melih Yuluğ, *Ahmedîyye*, İstanbul, 1976; Seyyid Ahmed-i Diyâr-ı Bekrî, *Ahmedîyye (Kitâb-ı Mürşid-i Pend-i Ahmedîyye)*, M. Faruk Gürtunca (haz.), İstanbul: Ülkü Kitapyurdu, I. c. 1976, II. c. 1977.; Ali Çelik,

25 V. Mahir Kocatürk, *Türk Edebiyatı Tarihi*, s. 557; *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi*, c. I, s. 80.

26 Özege, *Eski Harflerle Basılmış Türkçe Eserler Kataloğu*, c. I, 25 ve c. V, 2145; Karatay, *IÜ Ktp. Türkçe Basmalar Alfabe Kataloğu*, c. I, 562.

(*Anadolu'da Halkın Hadis Bilgisi ve Bilgi Kaynakları (Ahmediyye Örneği*), Eskişehir: 2000.

Makale: Ali Çelik, "XVIII. Yüzyıl Müelliflerinden Ahmed Mürşidî'nin Ahmediyye İsimli Eseri", *Akademik Araştırmalar Dergisi: Osmanlı Özel Sayısı*, 2000, sy. 4-5, s. 85-101.

5. Müzekki'n-nüfus: Eşrefoğlu Rumî'nin 1448'de yazdığı tasavvufî ahlâk kitabıdır. Didaktik mensur bir eserdir. Çok okunduğu için değişik kütüphanelerde yazma ve matbu nüshalarını görmek mümkündür.²⁷

Yazma nüshaları: Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, A.1610, tahminen XVI. asırda kopya edilmiştir.

Matbu nüshaları:²⁸ Abdullah er-Rumi Eşrefzade, *Müzekki'n-nüfus*, İstanbul: Darü't-Tıbaatü'l-Âmire, 1263/1847; Abdullah El-Rumi Eşrefzade, *Müzekki'n-Nüfus* -kenarında Sevakb Tercümesi vardır-, İstanbul: Karahisarî Elhac Ali Rıza Efendi Taş Destgâhı, 1281/1864; Abdullah er-Rumi Eşrefzade, *Müzekki'n-Nüfus*, İstanbul: Urfevî Elhac Halil Zari Matbaası, 1288/1871; Abdullah er-Rumi Eşrefzade, *Müzekki'n-Nüfus*, İstanbul: Bolulu İbrahim Efendi Matbaası, 1291/1874; Abdullah er-Rumi Eşrefzade, *Müzekki'n-Nüfus*, İstanbul: Bosnavî Elhac Muharrem Efendi'nin Matbaası, 1291/1874; Abdullah El-Rumi Eşrefzade, *Müzekki'n-Nüfus*, İstanbul: Şirket-i Sahafiye (Elhac Hüseyin Efendi marifetiyle), 1301/1884; Abdullah er-Rumi Eşrefzade, *Müzekki'n-Nüfus*, İstanbul, 1306/1888-89; Abdullah er-Rumi Eşrefzade, *Müzekki'n-Nüfus*, İstanbul: Mahmud Bey Matbaası, 1321/1903; Abdullah er-Rumi Eşrefzade, *Müzekki'n-Nüfus*, Sahaf Krimi Yusuf Ziya (neşr.), İstanbul: Şirket-i Sahafiye-i Osmaniye Matbaası, 1327/1909; Abdullah er-Rumi Eşrefzade, *Müzekki'n-Nüfus*, taşbaskısı (basım yeri ve tarihi yok).

Yeni harfli olanlar. Eşrefoğlu Rumî (874/1469), *Tam Müzekki'n-Nüfus ayrıca Evradı Kadiriyye ve Şerhi Tercümesi*, İstanbul: Salah Bilici Kitabevi, 1977; Eşrefoğlu Abdullah er-Rumî Eşrefzade (874/1469), *Tam Müzekki'n-Nüfus Nefisleri Temizleyen*, İstanbul: Salah Bilici Kitabevi, 1983; Eşrefoğlu Rumî, *Müzekki'n-Nüfus*, Abdullah Uçman (haz.), İstanbul: İnsan Yayınları, 1996, 2003.

Tez: Abdullah Bağdemir, "Müzekki'n-Nüfus: Giriş-Metin-Sözlük", Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, 1997.

6. Garibnâme: Âşık Paşa'nın 730/1330'da Kırşehir'de mesnevi tarzında yazdığı 12000 beyitlik ahlâkî, tasavvufî ve didaktik bir eserdir.²⁹

27 N. Pekolcay ve A. Uçman, "Eşrefoğlu Rumî", *DİA*, c. XI, s. 480-482; *Türk Dil ve Edebiyatı Ansiklopedisi*, c. VI, s. 489-490; *Büyük Türk Klasikleri*, c. II, s. 262

28 Özge, *Eski Harflerle Basılmış Türkçe Eserler Kataloğu*, c. III, 1286-1287 ve c. V, 2328; Karatay, *İÜ Ktp. Türkçe Basmalar Alfabe Kataloğu*, c. I, 5-6.

29 V. Mahir Kocatürk, *Türk Edebiyatı Tarihi*, s. 174; *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi*, c. III, s. 283-285; *Büyük Türk Klasikleri*, c. I, s. 300; A. Çelebioğlu, *Türk Edebiyatında Mesnevi*, s. 49-52.

Yazma nüshaları: Âşık Paşa, *Garibnâme yahud Âşık Paşa Divanı veya Maarifnâme*, İstanbul Belediye Kütüphanesi, Muallim Cevdet, O. 113; Âşık Paşa, *Garibnâme = Maarifnâme*, İstanbul Belediye Kütüphanesi, Muallim Cevdet, O. 54; Âşık Paşa, *Garibnâme*, Atatürk Üniversitesi Ktp., S. Özege (A. Sırrı), 389; Âşık Paşa, *Garibnâme*, Atatürk Üniversitesi Ktp., S. Özege, 2794

Yeni harfli matbu nüshaları: Âşık Paşa, *Garib-nâme (Tıpkıbasım, karşılaştırılmalı metin ve aktarma)*, Kemal Yavuz (haz.), İstanbul: TDK Yayınları, 2000, 2 Cilt; Âşık Paşa, *Garipnâme*, Bedri Noyan (haz.), Ankara, 1998.

Tezler: Avni Gözütok, "Âşık Paşa'nın Garibnâmesi: İlk Dört Babının Transkripsiyonlu Metni, Gramer-Kelime Teşkilî-Çekimleri ve Seçme Lûgat", Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi, 1986; Zeki Kaymaz, "Âşık Paşa: Garib-nâme", Yüksek Lisans Tezi, İnönü Üniversitesi, 1989; Hasan Altunzincir, "Garib-name: 1-5. Bablar", Doktora Tezi, Çukurova Üniversitesi, 1991.

7. **Mızraklı İlmihal:** XVI.-XVIII. yüzyıllarda yazıldığı tahmin edilen bu anonim eser, içinde iman ve ibadete dair bilgiler bulunan küçük bir ilmihal kitabıdır. Günümüze kadar uzanan uzun bir zaman dilimi içerisinde, okuma toplantılarının önemli ve vazgeçilmez kitaplarından biri olmuş, halkın din anlayışını etkilemiştir. Diğer bir adı da *Miftahü'l-cenne* olan bu eser, camilerde, köy odalarında ve evlerde düzenlenen toplantılarda çok okunmuş ve ezberlenmiştir. Harekeli olarak birçok defa basılmıştır. Matbu nüshalarının kenarlarında namaz, dua ve ahlâka dair küçük risaleler bulunmaktadır.³⁰

Yazma nüshası: Süleymaniye Kütüphanesi, Yazma Bağışlar, No. 1164.

*Matbu nüshaları:*³¹ *Mızraklı İlm-i Hâl Miftahü'l-cenne* -sonunda *Huda Rabbim* ve *Pendnâme-i Azmi* vardır-, İstanbul: Matbaa-i Bab-ı Hazret-i Seraserî, 1258/1842; *Mızraklı İlm-i Hâl Miftahü'l-cenne* -sonunda *Huda Rabbim* ve *Pendnâme-i Azmi* vardır-, İstanbul: Tabhane-i Âmire, 1261/1845; *Mızraklı İlm-i Hâl Miftahü'l-cenne*, İstanbul: Tabhane-i Âmire Taş Destgâhı, 1263/1847; *Mızraklı İlm-i Hâl Miftahü'l-cenne* -kenarlarında *Cevahirü'l-İslâm* vardır-, İstanbul: Tabhane-i Âmire Taş Destgâhı, 1264/1848; *Mızraklı İlm-i Hâl Miftahü'l-cenne* -kenarlarında *Şurûtu's-salât*, *Cevâhirü'l-İslâm*, *Risale-i Sufî* ve *Üstünâvî Dualar* vardır-, İstanbul: Tabhane-i Âmire Taş Destgâhı, 1268/1852; *Mızraklı İlm-i Hâl Miftahü'l-cenne*, İstanbul, 1274/1858; *Mızraklı İlm-i Hâl Miftahü'l-cenne*, İstanbul: el-Hac Muharrem Efendi Matbaası, 1275/1859; *Mızraklı İlm-i Hâl Miftahü'l-cenne* -kenarlarında *Şurûtu's-salât*, *Cevâhirü'l-İslâm*, *Risale-i*

30 M. Kâmil Yaşaroğlu, "Mızraklı İlmihal", *DİA*, c. XXX, s. 5-6; M. Bayram, "Anadolu Selçuklularından Günümüze Din Eğitimi", *Türkiye İ. Din Eğitimi Semineri*, Ankara: İlahiyat Vakfı Yayınları, 1981, s. 49-53.

31 Özege, *Eski Harflerle Basılmış Türkçe Eserler Kataloğu*, c. III, 1140 ve c. V, 2318-2319.

Sufî ve Üstüvanî Dualar vardır-, İstanbul: Beyoğlu Kışlak-ı Hümayununda İstihkâm Alayları litografya destgâhları, 1275/1858; *Mızraklı İlm-i Hâl Miftahü'l-cenne* -kenarlarında *Şurûtu's-salât, Cevâhirü'l-İslâm, Risale-i Sufî* ve *Üstüvanî Dualar* vardır-, Bosnevî el-Hac Muharrem Efendi'nin Taş Destgâhı, 1275/1859; *Mızraklı İlm-i Hâl Miftahü'l-cenne* -kenarlarında *Şurûtu's-salât, Cevâhirü'l-İslâm, Risale-i Sufî* ve *Üstüvanî Dualar* vardır-, İstanbul, 1289/1872; *Mızraklı İlm-i Hâl Miftahü'l-cenne* -kenarlarında *Şurûtu's-salât, Cevâhirü'l-İslâm, Risale-i Sufî* ve *Üstüvanî Dualar* vardır-, İstanbul, 1290/1873; *Mızraklı İlm-i Hâl Miftahü'l-cenne* -kenarlarında *Şurûtu's-salât, Cevâhirü'l-İslâm, Risale-i Sufî* ve *Üstüvanî Dualar* vardır-, İstanbul: Rıfat Efendi'nin Matbaası, 1293/1876; *Mızraklı İlm-i Hâl Miftahü'l-cenne*, İstanbul, 1297/1880; *Mızraklı İlm-i Hâl Miftahü'l-cenne* -kenarlarında *Şurûtu's-salât, Cevâhirü'l-İslâm, Risale-i Sufî* ve *Üstüvanî Dualar* vardır-, İstanbul: Şirket-i Hayriye-i Sahafiye, 1298/1881; *Mızraklı İlm-i Hâl Miftahü'l-cenne* -kenarlarında *Şurûtu's-salât, Cevâhirü'l-İslâm, Risale-i Sufî* ve *Üstüvanî Dualar* vardır-, İstanbul: Matbaa-i Osmaniye, 1302/1885; *Mızraklı İlm-i Hâl Miftahü'l-cenne* -kenarlarında *Şurûtu's-salât, Cevâhirü'l-İslâm, Risale-i Sufî* ve *Üstüvanî Dualar* vardır-, İstanbul: Matbaa-i Osmaniye, 1306/1889 (sonunda 1312 tarihi var); *Mızraklı İlm-i Hâl Miftahü'l-cenne* -kenarlarında *Şurûtu's-salât, Cevâhirü'l-İslâm, Risale-i Sufî* ve *Üstüvanî Dualar* vardır-, İstanbul: Matbaa-i Osmaniye, 1306/1889 (Maarrif Nezareti'nin ruhsat tarihi 1319/1321'dir); *Mızraklı İlm-i Hâl Miftahü'l-cenne*, İstanbul: Matbaa-i Osmaniye, 1306/1889; *Mızraklı İlm-i Hâl Miftahü'l-cenne* -kenarlarında *Şurûtu's-salât, Cevâhirü'l-İslâm, Risale-i Sufî* ve *Üstüvanî Dualar* vardır-, İstanbul: Şirket-i Hayriye-i Sahafiye, 1307/1890; *Mızraklı İlm-i Hâl Miftahü'l-cenne* -kenarlarında *Şurûtu's-salât, Cevâhirü'l-İslâm, Risale-i Sufî* ve *Üstüvanî Dualar* vardır-, İstanbul: İbrahim Efendi Matbaası, 1307/1890; *Mızraklı İlm-i Hâl Miftahü'l-cenne* -kenarlarında *Şurûtu's-salât, Cevâhirü'l-İslâm, Risale-i Sufî* ve *Üstüvanî Dualar* vardır-, İstanbul: İbrahim Efendi Matbaası, 1314/1896; *Mızraklı İlm-i Hâl Miftahü'l-cenne* -kenarlarında *Şurûtu's-salât, Cevâhirü'l-İslâm, Risale-i Sufî* ve *Üstüvanî Dualar* vardır-, İstanbul: Sahafiye-i Osmaniye Şirketi, 1320/1902; *Mızraklı İlm-i Hâl Miftahü'l-cenne*, İstanbul: Sahafiye-i Osmaniye Matbaası, 1323/1905; *Mızraklı İlm-i Hâl Miftahü'l-cenne* -kenarlarında *Şurûtu's-salât, Cevâhirü'l-İslâm, Risale-i Sufî* ve *Üstüvanî Dualar* vardır-, İstanbul: Mahmud Bey Matbaası, 1324/1906 (Sonunda Sahafiye-i Osmaniye Matbaası, 1323 kaydı vardır); *Mızraklı İlm-i Hâl Miftahü'l-cenne*, İstanbul: Matbaa-i Hürriyet, 1330/1914; *Mızraklı İlmihal*, İstanbul: Matbaa-i Osmaniye, 1330/1914; *Mızraklı İlm-i Hâl Miftahü'l-cenne* -kenarlarında *Şurûtu's-salât, Cevâhirü'l-İslâm, Risale-i Sufî* ve *Üstüvanî Dualar* vardır-, İstanbul: Matbaa-i Yusuf Ziya, 1341/1922; *Mızraklı İlm-i Hâl Miftahü'l-cenne* -kenarlarında *Şurûtu's-salât, Cevâhirü'l-İslâm, Risale-i Sufî* ve *Üstüvanî Dualar* vardır-, İstanbul: Mülhakat-ı Tabhane-i Âmire, ts.;

Mızraklı İlm-i Hâl Miftahü'l-cenne -kenarlarında *Şurûtu's-salât, Cevâhirü'l-İslâm, Risale-i Sufî* ve *Üstüvanî Dualar* vardır-, İstanbul: Sahafiye-i Osmaniye Şirketi Matbaası, 1310/1892; *Mızraklı İlm-i Hâl Miftahü'l-cenne* -sonunda *Şurûtu's-salât* vardır-, İstanbul: Arif Efendi Matbaası, 1315/1897; *Mızraklı İlm-i Hâl Miftahü'l-cenne* -kenarlarında *Şurûtu's-salât, Cevâhirü'l-İslâm, Risale-i Sufî* ve *Üstüvanî Dualar* vardır-, İstanbul: İbrahim Efendi'nin Matbaası, taşbaskısı, ts.; *Mızraklı İlm-i Hâl Miftahü'l-cenne* -kenarlarında *Şurûtu's-salât, Cevâhirü'l-İslâm, Risale-i Sufî* ve *Üstüvanî Dualar* vardır-, Harputlu Ömer Efendi marifetiyle, İstanbul: İbrahim Efendi'nin Matbaası, 1307/1890 (sonunda bir tarih daha bulunmaktadır: 1309/1892).

Latin Harfli olanlar. Mızraklı İlmihal, Muzaffer Ozak (düz.), İstanbul: Salah Bilici Kitabevi, 1960; *Büyük Mızraklı İlmihal*, Muzaffer Ozak (düz.), İstanbul: Salah Bilici Kitabevi, 1965; *Büyük Mızraklı İlmihal*, Hüseyin H. Işık (düz.), İstanbul: Salah Bilici Kitabevi, 1976; *Mızraklı İlmihal*, İsmail Kara (haz.), İstanbul: Çıdam Yayınları, 1990; *Mızraklı İlmihal*, İsmail Kara (haz.), İstanbul: Kitabevi Yayınları, 1999.

8. Kara Davut (Delâilü'l-hayrât Şerhi): *Delâilü'l-hayrât*, Kuzey Afrika'da Şazeliyye tarikatının Cezûliyye kolunun kurucusu olan Şeyh Abdullah Muhammed b. Süleyman el-Cezûlî (ö. 870/1465)'nin hazırladığı bir vird kitabıdır. Bu dua ve zikir kitabı, Türkler arasında *Delâil-i Şerîf* diye adlandırılır. Kara Davudzade Mehmed Efendi (1170/1756) bu kitabı şerhetmiş, ayrıca diğer kaynaklardan aktardığı tasavvufî menkıbe ve bilgilerle eserin hacmini oldukça genişletmiştir.³²

*Yazma nüshaları:*³³ Dr. Emel Esin kütüphanesi, 5 (Müze: 49): İstinsah tarihi: 1175/1761; Dr. Emel Esin kütüphanesi, 6 (Müze: 51): İstinsah tarihi: 1253/1837; Dr. Emel Esin kütüphanesi, 7 (Müze: 52): İstinsah tarihi: 1165/1751-1752; Dr. Emel Esin kütüphanesi, 389: İstinsah tarihi: 1214/1799; Süleymaniye Kütüphanesi, Kılıç Ali Paşa, 218; Süleymaniye Kütüphanesi, Hamidiye, 323

*Matbu nüshaları:*³⁴ *Şerh-i Delâilü'l-hayrât (Tevfik-i muvaffiki'l-hayrât li-neyli'l-bereket fî hidmet-i menbai's-seadât)*, el-Cüzûlî'den Davud, İstanbul: Darü't-Tıbaatü'l-Âmire, 1254/1838; *Şerh-i Delâilü'l-Hayrât (Tevfik-i Muvaffiku'l-Hayrât li-Neyli'l-Bereket fî Hidmet-i Menbau's-Seadât)*, el-Cüzûlî'den Davud, 2. bs., İstanbul: Darü't-Tıbaatü'l-Âmire, 1255/1839; *Şerh-i Delâilü'l-Hayrât (Tevfik-i Muvaffiku'l-Hayrât li-Neyli'l-Bereket fî Hidmet-i Menbau's-Seadât)* -kenarında Muhammed Mehdi el-Fasî'nin Arapça şerhi vardır-, el-Cüzû-

32 Ş. Uludağ, "Delâilü'l-Hayrât", *DİA*, c. IX, s.258-260; Hatice K. Arpağuş, *Osmanlı Halkının Geleneksel İslâm Anlayışı ve Kaynakları*, s. 31-32.

33 Mine E. Özen, *Dr. Emel Esin Kütüphanesi Kataloğu (Yazma Eserler)*.

34 Özege, *Eski Harflerle Basılmış Türkçe Eserler Kataloğu*, c. IV, 1645.

lî'den Davud, İstanbul: Darü't-Tıbaatü'l-Âmire, 1266/1850; *Şerh-i Delâilü'l-Hayrât (Tevfik-i Muvaffiku'l-Hayrât li-Neyli'l-Bereket fi Hidmet-i Menbau's-Seadât)* -kenarında Muhammed Mehdi el-Fasî'nin Arapça şerhi vardır-, el-Cüzûlî'den Davud, İstanbul: Matbbat el-Hac Ali Rıza Efendi Karahisarî, 1280/1863; *Şerh-i Delâilü'l-Hayrât (Tevfik-i Muvaffiku'l-Hayrât li-Neyli'l-Bereket fi Hidmet-i Menbau's-Seadât)*, el-Cüzûlî'den Davud, İstanbul: Bosnevî el-Hac Muharrem Efendi Matbaası, 1291/1874; *Şerh-i Delâilü'l-Hayrât (Tevfik-i Muvaffiku'l-Hayrât li-Neyli'l-Bereket fi Hidmet-i Menbau's-Seadât)*, el-Cüzûlî'den Davud, İstanbul: Sahaf Esed Efendi'nin marifetiyle, 1292/1875, 2 cilt; *Şerh-i Delâilü'l-Hayrât (Tevfik-i Muvaffiku'l-Hayrât li-Neyli'l-Bereket fi Hidmet-i Menbau's-Seadât)*, el-Cüzûlî'den Davud, İstanbul: Basmahanesi, 1304/1887; *Şerh-i Delâilü'l-Hayrât (Tevfik-i Muvaffiku'l-Hayrât li-Neyli'l-Bereket fi Hidmet-i Menbau's-Seadât)*, el-Cüzûlî'den Davud, İstanbul: Beyazıd'da kütüphane altında 87 numaralı matbaa, 1308-1309/1892; *Şerh-i Delâilü'l-Hayrât (Tevfik-i Muvaffiku'l-Hayrât li-Neyli'l-Bereket fi Hidmet-i Menbau's-Seadât)*, el-Cüzûlî'den Davud, İstanbul, 1309/1892 (1928'den sonra kaçak baskıları yapılmıştır); *Şerh-i Delâilü'l-Hayrât (Tevfik-i Muvaffiku'l-Hayrât li-Neyli'l-Bereket fi Hidmet-i Menbau's-Seadât)*, el-Cüzûlî'den Davud, İstanbul: Şirket-i Sahafiye-i Osmaniye Matbaası, 1317/1899; *Şerh-i Delâilü'l-Hayrât (Tevfik-i Muvaffiku'l-Hayrât li-Neyli'l-Bereket fi Hidmet-i Menbau's-Seadât)*, el-Cüzûlî'den Davud, Ahmed Nailî ve şürekâsı (neş.) İstanbul: Şirket-i Sahafiye-i Osmaniye Matbaası, 1328/1910; *Şerh-i Delâilü'l-Hayrât (Tevfik-i Muvaffiku'l-Hayrât li-Neyli'l-Bereket fi Hidmet-i Menbau's-Seadât)*, el-Cüzûlî'den Davud, İstanbul: Hürriyet Matbaası, 1330/1914; *Şerh-i Delâilü'l-Hayrât (Tevfik-i Muvaffiku'l-Hayrât li-Neyli'l-Bereket fi Hidmet-i Menbau's-Seadât)*, el-Cüzûlî'den Davud, İstanbul: Vezir Hanı altında 52 numaralı matbaa (Şirket-i Sahafiye-i Osmaniye Matbaası), ts. (aynı künyede bir kaçak baskısı vardır).

Yeni harfli olanlar: Ebu Abdullah Muhammed b. Süleyman b. Abdürrahim Cezulî (870/1465), *Delailü'l-Hayrat*, İstanbul: Salah Bilici Kitabevi, 1967; Abdülkadir Akçiçek, *Delâil-i Hayrat Şerhi Kara Davud*, İstanbul, 1975; Abdullah Muhammed bin Süleyman Cezûlî, *Kara Davud Delâil-i Hayrât Şerhi (Şerhi Delâilü'l-Hayrât ve Şevâriki'l-Envâr)*, Muhammed Kara Davud Efendi (İzmitli) (şerh.), M. Faruk Gürtunca (haz.), İstanbul: Sağlam Kitabevi, 1977.

9. Vikaye Tercümesi: *Vikaye Tercümesi*, II. Murad devri âlimlerinden Balıkesirli Devletoğlu Yusuf'un 827-828/1424-1425 tarihinde hazırladığı manzum bir fıkıh kitabıdır. Devletoğlu Yusuf bu kitabı Farsçadan tercüme etmekle beraber yer yer zamanın fetva kitaplarına, ilmî eserlerine başvurarak onu âdeta bir telif eser olarak ortaya koymuştur. Bu eser Türkçede mevcut ilk fıkıh kitabıdır. Çeşitli yazma nüshalarda kitabın adı "Vikaye

Tercümesi, Kitâbü'l-Beyân, Manzum Fıkıh, Muradnâme..." şeklinde geçmektedir. Yazma nüshalarının çokluğu, eserin, kendi devrinde ne kadar tutulduğunun bir delilidir.³⁵

Yazma nüshaları: *Vikaye Tercümesi*, İstanbul Belediye Kütüphanesi, Muallim Cevdet, K.278; *Kitâbü'l-Beyân (Vikaye Tercümesi)*, Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, Y 254: İstinsah Tarihi: 843/1439-1440; *Vikaye*, Afyon İl Halk Ktp. Gedik Ahmed Paşa, 18348; *Kitâb-ı Şerh-i Vikaye*, Atatürk Üniversitesi Ktp. S. Özege, 499; *Manzum Fıkıh*, Atatürk Üniversitesi Ktp. S. Özege, 18803; *Vikaye*, Balıkesir Vatan Ktp., 8258: İstinsah Tarihi: 1122/1710; *Kitâbü'l-Manzûme*, Cebeci Halk Ktp., 818; *Vikaye*, Çorum İl Halk Ktp., 1493; *Tercüme-i Vikaye*, DTCF Ktp., M. Ozak I, 913; Muradnâme, İzmir Millî Ktp., 26731; *Fıkıh*, Kastamonu Genel Ktp. 1182; *Vikaye Tercümesi*, Koyunoğlu Müz. Ktp., 11364; *Vikaye Tercümesi*, Koyunoğlu Müz. Ktp., 11365; *Vikaye Tercümesi*, Koyunoğlu Müz. Ktp., 11382; *Tuhfe-i Muradî*, Manisa İl Halk Ktp., 7702; *Tuhfe-i Muradî*, Konya Mevlânâ Müzesi İhtisas Ktp., 1358; *Kitâb-ı Manzûme-i Sultan Murad*, Ankara Millî Ktp., A94; *Vikaye Tercümesi*, Süleymaniye Ktp., Beşir Ağa, 71; *Vikaye Tercümesi*, Süleymaniye Ktp., Çelebi Abdullah, 138; *Vikaye Tercümesi*, Süleymaniye Ktp., Düğümlü Baba, 148; *Vikaye Tercümesi*, Süleymaniye Ktp., Fatih, 1533; *Vikaye Tercümesi*, Süleymaniye Ktp., Kadızade, 236; *Vikaye Tercümesi*, Süleymaniye Ktp., Şehit Ali Paşa, 714; *Vikayetü'r-Rivâye fi Mesâilî'l-Hidâye Tercümesi*, Süleymaniye Ktp., H. Mahmud Ef., 4439; *Manzume fi'l-Fıkıh*, Üsküdar Hacı Selim Ağa Kütüphanesi, Kemankeş, 133; Muradnâme, TDK Ktp., 17/100; *Vikaye Tercümesi*, TTK Ktp., 309; *Kitab-ı Manzume der Beyân-ı Ahkâm-ı Şer'iyat*, TTK Ktp., 341; *Manzum Fıkıh*, TTK Ktp., 372.

Tezler: Bilâl Aktan, "Devletoğlu Yusuf'un Vikaye Tercümesi: İnceleme-Metin-Dizin", Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi, 2002; Nimet Altunkaynak, "Devletoğlu Yusuf'un Vikaye Tercümesi: Transkribe Metin", Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi, 1992.

10. Muhtasar Tercümesi (Kudûri-i Şerif Tercemesi): Hanefî hukukçularından Ebu'l-(Hasan) Hüseyin Ahmed b. Muhammed el-*Kudûri* (428/1035)'ye ait olan *el-Muhtasar*, halk arasında da itibar görmüştür. XIV. yüzyılda yaşamış olan Gülşehri'nin bu eseri Türkçeye tercüme ettiği söylenirse de henüz bir yazma nüshası ele geçmemiştir.³⁶ XVI. yüzyıl tereke defterleri üzerinde yapılan incelemeler, bu esere gösterilen ilgi-

35 A. Çelebioğlu, *Eski Türk Edebiyatı Araştırmaları*; a.mlf., *Türk Edebiyatında Mesnevi*; A. Karahan, *Eski Türk Edebiyatı İncelemeleri: XV. Yüzyıl Türk Edebiyatı ve Devletoğlu Yusuf'un Vikaye Tercümesi*, İstanbul: İÜ Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1980; V. M. Kocatürk, *Türk Edebiyatı Tarihi*.

36 XV. yüzyıla ait doğu Türkçesiyle yazılmış bir nüshasının yurtdışında özel bir kitaplıkta olduğunu Zeynep Korkmaz haber vermektedir: "Eski bir Kudûri Çevirisi", *XI. Türk Dil Kurul-tayında Okunan Bilimsel Bildiriler*, 1966, Ankara: TTK Basımevi, 1968.

nin hemen hemen *Mevlid* kadar olduğunu göstermektedir.³⁷ Halk arasındaki itibarının bir göstergesi de *Kudûrî-i Şerîf Tercemesi* adıyla tanınmış olmasıdır. Çünkü her kitaptan *şerîf* diye bahsedilmez; halk bu adı ancak *Mevlid-i Şerîf*, *Mesnevî-yi Şerîf* gibi belli başlı kitaplara vermiştir. Sultan II. Abdülhamid zamanında Kars sancağı mutasarrıfı olan Emin Fehim Paşa bu eseri *Aziziye* adıyla Türkçeye çevirmiştir.

Matbu nüshaları:³⁸ Ebi'l-Hasan Ahmed bin Muhammed el-Kudûrî'den Mehmed Emin Fehim Paşa, *Aziziye*, İstanbul: Matbaa-i Âmire, 1281/ 1865, 2. bs. İstanbul: (A.M.) Şirket-i Mürettibiye Matbaası, 1304/1887, 3. bs. İstanbul: Âlem Matbaası, 1308/ 1890; Ebi'l-Hasan Ahmed bin Muhammed el-Kudûrî'den Mehmed Emin Fehim Paşa, *Aziziye*, İstanbul: Âlem Matbaası Ahmed İhsan ve Şürekâsı, 1309/1892; Ebi'l-Hasan Ahmed bin Muhammed el-Kudûrî'den Mehmed Emin Fehim Paşa, *Aziziye*, İstanbul: İstanbul: Matbaa-i Osmaniye, 1314/1896, 4. bs. İstanbul: İstanbul Şirket-i Sahhafiye-i Osmaniye Matbaası, 1315/1898, 5. bs. İstanbul: İstanbul Şirket-i Sahhafiye-i Osmaniye Matbaası, 25 C. Evvel 1316/13 Ekim 1898; Ebi'l-Hasan Ahmed bin Muhammed el-Kudûrî'den Mehmed Emin Fehim Paşa, *Aziziye*, İstanbul, 1319/1901-02; Ebi'l-Hasan Ahmed bin Muhammed el-Kudûrî'den Mehmed Emin Fehim Paşa, *Aziziye*, İstanbul: Şirket-i Sahhafiye-i Osmaniye Matbaası, 1320/1902; Ebi'l-Hasan Ahmed bin Muhammed el-Kudûrî'den Mehmed Emin Fehim Paşa, *Aziziye*, İstanbul, 1323/1905-06; *Sualli-Cevaplı Kudûrî-i Şerîf Tercümesi*, Ebu Hasan b. Muhammed el-Kudûrî, çev. Hüseyin Hüsni, 2. bs. Dersaadet: Mekteb-i Harbiyye-i Şahane Matbaası, 1329/1911.

Yeni harfli Kudûrî çevirileri: Ebu Hasan b. Muhammed el-Kuduri, *Sualli-Cevaplı Kuduri-i Şerîf Tercümesi*, çev. Hüseyin Hüsni İbni Hâfız Hasan, tertiple-yen: Elhac Muzaffer Ozak, İstanbul: Yeni Matbaa (Ergin Kitabevi ve Salâh Bilici Kitabevi), 1958; Ebu Hasan b. Muhammed el-Kuduri, *Kuduri Metin ve Tercümesi (İbadat, Münakehat, Muamelat, Ukubat)*, çev. Süleyman Fahir, İstanbul: Eser Kitabevi, 1967; Ebu Hasan b. Muhammed el-Kuduri; *Mukayyed Kuduri ve Tercemesi*, çev. Ali Arslan, c. I, İstanbul: Salah Bilici Kitabevi, 1968; Ebu Hasan b. Muhammed el-Kuduri, *Kuduri Metni Tercemesi (İbadetler, Muameleler, Nikâhlar, Cezalar ve Feraizler)*, çev. Ali Arslan, İstanbul: Arslan Yayınları, ts.

11. **Şurûtu's-salât Tercümesi**: Son dönemlerde ortaya çıkmış küçük bir dinî risaledir. Mızraklı İlmihal üslubunda düzenlenmiştir. Harakeli nesih hurufatıyla basılmış matbu nüshaları vardır. Ana metin İslâmın ve imanın şartlarını anlatmakla başlar abdest ve namazla devam eder. Sahife kenarların-

37 Recep Cici, "Osmanlı Klasik Dönemi Fıkıh Kitapları", *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, 2005, c. III, sayı 5, 2005, s. 222-223.

38 Özege, *Eski Harflerle Basılmış Türkçe Eserler Kataloğu*, c. I, 99; Karatay, *İÜ Ktp. Türkçe Basmalar Alfabe Kataloğu*, c. I, 31.

da ise bazan Veysel Karânî hikâyesi, bazan da *Mızraklı İlmihal* yer almaktadır. Elimizdeki basım yeri ve tarihi bulunmayan *Şürütü's-salât* tercümesi nüshasının sahife kenarlarında çeşitli hadis-i şeriflerle dua ve tesbihler yer almaktadır.

Matbu nüshaları:³⁹ *Şürütü's-Salât (Tercümesi)*, İstanbul: Darü't-Tıbaatü'l-Mamure, 1219/1804; *Şürütü's-Salât (Tercümesi) -Risale-i Sofî* ve diğer risalelerle beraber-, İstanbul: Matbaa-i Âmire, 1261/1845; *Şürütü's-Salât (Tercümesi) -Risale-i Sofî* ve diğer risalelerle beraber-, İstanbul: Matbaa-i Âmire, 1266/1850; *Şürütü's-Salât (Tercümesi)* -sonunda mahrec tecvidi vardır-, İstanbul, 1270/1854; *Şürütü's-Salât (Tercümesi)*, İstanbul, 1276/1859; *Şürütü's-Salât (Tercümesi)* -kenarında *Veysü'l-Karânî* vardır-, İstanbul, 1278/1861; *Şürütü's-Salât (Tercümesi)* -kenarında *Veysü'l-Karânî* vardır-, İstanbul: İbrahim Efendi'nin Matbaası, 1314/1896; *Şürütü's-Salât (Tercümesi)* -kenarında *Veysü'l-Karânî* vardır-, İstanbul, 1314/1896; *Şürütü's-Salât (Tercümesi)* -kenarında *Veysü'l-Karânî* vardır-, İstanbul: Sultan Beyazıt'da şirket matbaası, 1312/1894; *Şürütü's-Salât (Tercümesi)* -kenarında *Veysü'l-Karânî* vardır-, İstanbul, 1318/1900; *Şürütü's-Salât (Tercümesi)* -kenarında *Veysü'l-Karânî* vardır-, İstanbul, 1329/1911; *Şürütü's-Salât (Tercümesi)* -kenarında *Veysü'l-Karânî* vardır-, İstanbul, ts.; *Şürütü's-Salât (Tercümesi) -Mızraklı İlm-i Hal (Miftahü'l-cenne)* kenarında-, İstanbul, 1274/1858; *Şürütü's-Salât (Tercümesi)*, İstanbul: İstihkâm Alayları Litografya Destgâhları, 1275/1858; *Şürütü's-Salât (Tercümesi)*, İstanbul: Bosnevî el-Hac Muharrem Efendi'nin Taş Destgâhu, 1275/1858; *Şürütü's-Salât (Tercümesi)*, İstanbul, 1289/1872; *Şürütü's-Salât (Tercümesi)*, İstanbul, 1297/1880; *Şürütü's-Salât (Tercümesi)*, İstanbul: İbrahim Efendi'nin Matbaası, 1314/1896; *Şürütü's-Salât (Tercümesi)*, İstanbul: Mahmud Bey Matbaası, 1324/1908; *Şürütü's-Salât (Tercümesi)*, İstanbul: Matbaa-i Hürriyet, 1330/1914; *Şürütü's-Salât (Tercümesi)*, taşbaskısı (basım yeri ve tarihi yok); *Şürütü's-Salât (Tercümesi) -Mızraklı İlm-i Hal* sonunda-, İstanbul: Sahafiye-i Osmaniye Şirketi Matbaası, 1310/1892; *Şürütü's-Salât (Tercümesi) -Mızraklı İlm-i Hal* sonunda-, İstanbul: Arif Efendi Matbaası, 1315/1897.

B. Dinî-Destânî Kahramanlık Kitapları

1. Hz. Peygamber'in ve Sahabelerinin Hayatını,

Özellikle de Savaşlarını Anlatan Eserler

- a. **Sîret (Sîre)-Siyer**: Türkçe olarak yazılmış Hz. Peygamber'in hayatını ve özellikle savaşlarını konu edinen kitaplara *sîret* veya *siyer* denir. Bazan adı kitaplarda, "Gazavat-ı Resulullah" olarak da geçebilir. Edebiyat tarihinde birçok yazara ait telif veya tercüme siyer kitapları mevcuttur.⁴⁰ Fakat bu

39 Özege, *Eski Harflerle Basılmış Türkçe Eserler Kataloğu*, c. IV, 1670 ve c. V, 2364.

40 A. Sırrı Levend, "Dinî Edebiyatımızın Başlıca Ürünleri", *TDAY Belleten* 1972, Ankara: TDK Yay, 1973, s. 59-62.

yazıda kıraat meclislerinde yüksek sesle okunan eserler sözkonusu edilmektedir. Toplantılarda okunan kitaplara bakacak olursak Darîr'in ve Abdurrahman'ın eserlerinin her dönemde çok revaçta olduğunu görürüz. Tursun Fakî'nin bu yolda yazmış olduğu eser de önemlidir. Tabî ki asırlar boyu bu eserlerin benzerleri de yazılmış ve dinleyici topluluklarına okunmuştur. Bu bakımdan kütüphanelerde anonim sîret kitaplarına da rastlanır.

i. Sîretü'n-Nebî (Kitâb-ı Siyer-i Nebî): *Darîr*'in 790/1388'de tamamlayıp Mısır sultanına sunduğu meşhur eseridir. Mensur bir eser olmakla beraber içindeki güzel manzum parçalar âdetâ Türk edebiyatında *Mevlid*'i haber veren ilk örnekler olmaktadır. Anadolu'da uzun yıllar okunmuş, kendinden sonra yazılan siyer kitaplarına örnek teşkil etmiştir.⁴¹

Yazma nüshaları: İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi, TY, 2384; Topkapı Sarayı Kütüphanesi, H, 1221 (Minyatürlü nüsha); Topkapı Sarayı Kütüphanesi, H, 1034; Topkapı Sarayı Kütüphanesi, H, 1035; Topkapı Sarayı Kütüphanesi, H, 1037; Süleymaniye Ktp. Çelebi Abdullah, 251; Süleymaniye Ktp. Fatih, 4271; Süleymaniye Ktp. Fatih, 4272; Süleymaniye Ktp. Fatih, 4274; Süleymaniye Ktp. Fatih, 4396; Süleymaniye Ktp. Fatih, 404; Bayezid Devlet Ktp. Millet Ktp. Emirî, şer'îye, 720

Yeni harfli basımı: Kitâb-ı Siyer-i Nebî, Hazr. M. Faruk Gürtunca, c.I, İstanbul: Sağlam Kitabevi, 1977.

Tezler: Mustafa Erkan, "Sîretü'n-nebî (Tercümetü'z-Zarîr)", Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, 1986; Saadet Karaköse, "Sîretü'n-nebi: İnceleme-Metin-Sözlük", Yüksek Lisans Tezi, Afyon Kocatepe Üniversitesi, 2000.

ii. Siyer-i Nebî: Anonim bir eser olarak yüzyıllardır okuma toplantılarında çok rağbet gören manzum bir kitaptır. Kitabın dili ve anlatımı XIV ve XV. yüzyılların özelliklerini göstermektedir. Her ne kadar halk arasında çok okunan ve matbu nüshaları en fazla bulunan bu eserin yazarının bilinmediği söylene de V. M. Kocatürk, içinde geçen bazı mısralara dayanarak bu eserin yazarının *Abdurrahman* olduğunu iddia etmektedir.⁴² Ayrıca bu eserde siyere dâhil olarak *Mikdad ile Miyase* isminde bir hikâye de yer almaktadır.

Anonim olarak kayıtlarda geçen bu siyer-i nebinin matbu nüshaları:⁴³ *Kitab-ı Siyerü'n-Nebî Sallallahu aleyhi ve sellem* -manzum-, taşbaskısı, İstanbul, 1294/1877; *Kitab-ı Siyerü'n-Nebî Sallallahu aleyhi ve sellem* -manzum-, taşbaskısı, İstanbul, 1308/1890-91; *Kitab-ı Siyerü'n-Nebî Sallallahu aleyhi ve sellem*, 1308/1891; *Kitab-ı Siyerü'n-Nebî Sallallahu aleyhi ve sellem*, 2. bs. İstanbul: Matbaa-i Osmaniye, 1331/1915; *Kitab-ı Siyerü'n-Nebî Sallallahu aleyhi ve sel-*

41 V. M. Kocatürk, *Türk Edebiyatı Tarihi*, s. 187 ve 191; *Büyük Türk Klasikleri*, c. I, s. 308.

42 V. M. Kocatürk, *Türk Edebiyatı Tarihi*, s. 269-274.

43 Özege, *Eski Harflerle Basılmış Türkçe Eserler Kataloğu*, c. II, 90099; Karatay, *İÜ Ktp. Türkçe Basmalar Alfabe Kataloğu*, c. II, 749.

lem -kenarlarında *Menakıb-ı Gazevat-ı Seyyid Battal Gazi-*, İstanbul, ts.; *Kitab-ı Siyerü'n-Nebî Sallallahu aleyhi ve sellem* -manzum, kenarlarında *Menakıb-ı Gazevat-ı Seyyid Battal Gazi-*, taşbaskısı, İstanbul, ts.

- iii. **Gazavat-ı Resulullah (Kıssa-i Mukaffa):** XIV. yüzyılda Anadolu'nu önemli âlimlerinden biri olarak bilinen *Tursun Fakı*, Hz. Peygamber'in savaşlarını anlatan bu eserini, toplantılarda okunması için yazdığını kitabının içinde belirtmiştir.⁴⁴

Yazma nüshası: Tursun Fakı, *Gazavat-ı Resulullah Kıssa-i Mukaffa*, Bayezid Devlet Ktp., Millet Ktp., Manzum Eserler, 1222/3.

Yeni harfli matbu nüshası: Tursun Fakih, *Gazavât-ı Resulullah: İnceleme, Metin, Sözlük, Tıpkıbasım*, Numan Külekçi (haz.), İstanbul: Toker Yayınları, 2002

Tezler: Hatice Şahin, "Tursun Fakih: Gazavatnâme, Dil Özellikleri -Metin-Sözlük", Yüksek Lisans Tezi, İnönü Üniversitesi, 1989; Mustafa Özyurt, "Dursun Fakih ve Gazavatnâmesi", Yüksek Misans Tezi, Marmara Üniversitesi, 1995.

- iv. **Toplantılarda okunan anonim siret kitaplarının yazma nüshaları:** *Gazaname-i Resul-i Ekrem*, Bursa Yazma ve Eski Basma Eserler Kütüphanesi, Genel, 785/2; *Kıssa-i Mukaffa*, İstanbul Üniversitesi Ktp. T.Y., 311; *Siretü'n-Nebî*, Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, H. 233; *Mevlidü'n-Nebî aleyhi's-selâm (Siyer)*, İstanbul Belediye Kütüphanesi, Muallim Cevdet, K.166: İstinsah tarihi: 995/1587; *Siyer-i Nebevî*, Dr. Emel Esin kütüphanesi, 504: İstinsah tarihi: 1078/1667.

- v. **Siyer-i Kebîr Çevirisi:** Ebu Abdillah Muhammed b. Hasan (ö. 187/802) eş-Şeybânî'nin Arapça olarak yazdığı es-*Siyerü'-kebir*'in Şemsüleimme Sarahsî (ö. 483/1090), Mehmed Münib Ayntabî (ö. 1238/1822) tarafından Hz. Peygamber'in siyeri ve askerlikle ilgili emirleri genişletilerek *Siyer-i Kebîr* adıyla çevrilmiştir.⁴⁵ Bu eserin askerliğin ve gazanın faziletine dair kısımları, eskiden yeniçerileri cesaretlendirmek için okutulan *Hamzanâme* gibi kitaplar yerine II. Mahmud'un emriyle alay müftüleri ve tabur imamlarınca askerlere ve zabıtlere okutulmuştur.⁴⁶

*Yazma nüshaları:*⁴⁷ Süleymaniye Ktp. Es'ad Ef., 564 (kenarında müellifin haşiyeleri vardır); İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi, TY 7353-7354; Süleymaniye Ktp. Halet Ef., 130; Süleymaniye Ktp. Mihrişah Sultan, 307; Süleymaniye

44 Sadettin Buluç, "Dursun Fakih'in Gazavat-nâmesi", *X. Türk Dil Kurultayında Okunan Blimsel Bildiriler*, 1963, Ankara: TTK Basımevi, 1964, s. 19-20.

45 A. Sırrı Levend, "Dini Edebiyatımızın Başlıca Ürünleri", s. 59.

46 Ahmet Özel, "Ayıntabî Mehmed Münib", *DİA*, 1991, c. IV, s. 246; M. Tayyib Okıç, "Şemsü'l-Eimme Es-Sarahsî'nin Şarhu's-Siyari'l-Kabîr'inin Türkçe Tecemesi ve Mütercim Mehmed Münib Ayıntabî'nin Diğer Eserleri", *900. Ölüm Yıldönümü Münasebetiyle Büyük İslâm Hukukçusu Şemsü'l-Eimme Es-Serahsî Armağanı*, Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1965, s. 34; Bursalı Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, c. II, s. 35.

47 M. Tayyib Okıç, "Şemsü'l-Eimme...", s. 30-31.

Ktp. Mehmed Hafid, 230; Süleymaniye Ktp. Aşir Ef., 261; Köprülü Ktp. III, 65; Hacı Selim Ağa Ktp. 289.

Matbu nüshası: Tercüme-i Şerh-i Siyeri'l-Kebir, Ebu Bekr Şemsüleimme Muhammed b. Ahmed b. Sehl Serahsî, 483/1090; çev. Mehmed Münib Ayıntabî, İstanbul: Matbaa-i Âmire, 1241/1825.

Yeni harfli çevirileri: İmam Muhammed 483/1090, Siyer-i Kebir İslâm Devletler Hukuku, çev. M. Said Şimşek ve İbrahim Sarmış, İstanbul: Evs Dağıtım, 1980; Hüsnü Çiftçi, *Es-Siyerü'l-Kebir'deki Genel Prensipler*, İstanbul, 2005.

2. Hz. Ali'nin Gazaları (Hz. Ali Cenknâmeleri)

Dinî kahramanlık konusunu işleyen, Hz. Ali'nin gazalarını anlatan bu eserler XIII. yüzyıldan itibaren Türk toplumunda Tursun Fakı, Kirdeci Ali, Meddah Yusuf, Şeyyad İsa gibi meddahlar tarafından anlatılmış, zaman zaman da yazıya geçirilmiştir. Manzum, mensur ve nazım-nesir karışık şekillerde yazılmış Hz. Ali cenknâmeleri vardır.⁴⁸

Yazma nüshaları: Gazavat, Bursa Yazma ve Eski Basma Eserler Kütüphanesi, Millî, 4486/3; *Vücutat-ı İmam Ali*, Bursa Yazma ve Eski Basma Eserler Kütüphanesi, Haraççı, 883/5; Begpazarlı Maazoğlu Hasan, *Gazavât-ı Emire'l-Mü'minîn Ali*, *Feth-i Kal'a-yı Selâsil*, Bayezid Devlet Kütüphanesi, Millet Kütüphanesi, Manzum Eserler, 1222/2; Davud, *Gazavât-ı Emire'l-Mü'minîn Ali*, *der-Memleket-i Sind bâ-Mukatil Şah*, Afyon İl Halk Kütüphanesi, Gedik Ahmed Paşa, 18349/3.

Matbu nüshaları: Gazevât-ı Hazret-i Ali Mecmuası, İstanbul: Arif Efendi Matbaası, 1328/1912; *Gazevât-ı Hazret-i Ali Mecmuası*, taşbaskısı (basım yeri ve tarihi yok); *Gazevât-ı Hazret-i Ali Mecmuası*, taşbaskısı (basım yeri ve tarihi yok); *İşbu Kitabda Sekiz Aded Gazavat Cem' Olunmuş...*, taşbaskısı, İstanbul, ts.

Yeni harfli baskılar: Hz. Ali ve Muaviye Cengi, İstanbul: Sağlam Kitabevi, ts.; *Hz. Ali ve Kılıç Arkadaşları*, İstanbul: Sağlam Kitabevi, ts.; *Hz. Ali ve Cenk Ortakları*, İstanbul: Sağlam Kitabevi, ts.; *Hz. Ali Ölüm Vadisinde*, İstanbul: Sağlam Kitabevi, ts.; *Hz. Ali Billur Azam*, İstanbul: Sağlam Kitabevi, ts.

a. **Cenâdil Kalesi ve Selâsil Kalesi:** Dinî-destânî türden olan bu mesnevî, Hz. Ali'nin savaşlarını anlatan halk tipi eserlerdendir.⁴⁹

Yazma nüshası: Begpazarlı Maazoğlu Hasan, Cenâdil Kalesi, Bayezid Devlet Kütüphanesi, Millet Kütüphanesi, Manzum Eserler, 1222/1; Nakiboğlu, *Gaza-*

48 İ.Çetin, *Türk Edebiyatında Hz. Ali Cenknâmeleri*, Ankara: Kültür Bakanlığı, 1997; J. Louis Mattei, *XVIII. ve XIX. Yüzyıllara Ait Defterlere Göre Hz. Ali Cenknâmeleri*, İstanbul: Kitabevi, 2004.

49 İ. Güven Kaya, "Begpazarlı Ma'azoğlu Hasan ve Cenâdil kal'ası gazavatnamesi", *Journal of Turkish Studies= Türklük Bilgişi Araştırmaları: Hasibe Mazioglu Armağanı I*, 1997, c. XXI, sy. 1, s. 139-186.

vât-ı Emirü'l-Mü'minin Ali Feth-i Kal'a-i Selâsil, Bayezid Devlet Kütüphanesi, Millet Kütüphanesi, Manzum Eserler, 1222/2.

b. Dâsitan-ı Adn de-Hikâyet-i Hasan ve Hüseyin: Bu da gazavat-ı Ali türüne dahil olan eserlerdendir.

Yazma nüshası: Begpazarlı Maazoğlu Hasan, *Dâsitan-ı Adn de-Hikâyet-i Hasan ve Hüseyin*, Bayezid Devlet Kütüphanesi, Millet Kütüphanesi, Manzum Eserler, 1222/3.

c. Kıssa-i Kahkaha: Hz. Ali'nin savaşlarından birini konu alan dinî-destanî bir eserdir.

Yazma nüsha: İstanbul Üniversitesi Ktp. T.Y., 311.

ç. Gazavât-ı Bahr-i Umman ve Sanduk: Muhtemelen XIV. yüzyılda yazılmış, Hz. Ali'nin gazalarını konu edinen mesnevilerden biridir.

Yazma nüshası: Ankara Millî Ktp. Vasfi Mahir Bağış (no. yok).

d. Kan Kalesi: Hz. Ali'nin gazalarından birini anlatan küçük bir dinî destandır. Nazım-nesir karışık olarak tahminen XVII. yüzyılda kaleme alınmıştır.⁵⁰

Yazma nüshalar: *Hazret-i Ali'nin Kan Kal'asını Beyan Eder*, Bursa Yazma ve Eski Basma Eserler Kütüphanesi, Genel, 4668/2; *Kıssa-i Kan Kal'ası*, Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, Y.4825: İst. Ta.: 1318/1900.

g. Hayber Kalesinin Fethi:

*Matbu nüshaları:*⁵¹ *Gaza-i Feth-i Kal'a-i Hayber* -İçinde sekiz adet gaza var: 1- Billûr-i Âzam, 2- Hayber Kalesi, 3- Kan Kalesi, 4- Berber Kalesi, 5- Muhammed Hanife ba Gazanfer, 6- Ba Ejderha der Magrib, 7- Gazevat-ı İmam Hasan, 8- Gazevat-ı İmam Hüseyin-, İstanbul, 1285/1868; *Gaza-i Feth-i Kal'a-i Hayber* -İçinde sekiz adet gaza var: 1- Billûr-i Âzam, 2- Hayber Kalesi, 3- Kan Kalesi, 4- Berber Kalesi, 5- Muhammed Hanife ba Gazanfer, 6- Ba Ejderha der Magrib, 7- Gazevat-ı İmam Hasan, 8- Gazevat-ı İmam Hüseyin-, (basım yeri ve tarihi yok); *Gaza-i Feth-i Kal'e-i Hayber* -İçinde yedi adet gaza var: 1- Kan Kalesi, 2- Hayber Kalesi, 3- Kala-i Bazm Ateşperest, 4- Gazevat-ı Muhammed Hanife ba Gazanfer, 5- Ba Ejderha der Magrib, 6- Gazevat-ı İmam Hasan, 7- Gazevat-ı İmam Hüseyin-, İstanbul, ts.; *Gaza-i Feth-i Kal'a-i Hayber* -İçinde yedi adet gaza var: 1- Kan Kalesi, 2- Hayber Kalesi, 3- Kale-i Bazm Ateşperest, 4- Gazevat-ı Muhammed Hanife ba Gazanfer, 5- Ba Ejderha der Magrib, 6- Gazevat-ı İmam Hasan, 7- Gazevat-ı İmam Hüseyin-, (basım yeri ve tarihi yok); *Gaza-i Feth-i Kal'a-i Hayber* -İçinde yedi adet gaza var: 1- Kan Kalesi, 2- Hayber Kalesi, 3- Kale-i Bazm Ateşperest, 4- Gazevat-ı Muhammed Hanife ba Gazanfer, 5- Ba Ejderha der Magrib, 6- Gazevat-ı İmam Hasan, 7- Gazevat-ı İmam Hüseyin-, (basım yeri ve tarihi yok).

50 İ. Çetin, *Türk Edebiyatında Hz. Ali Cenknâmeleri*.

51 Özege, *Eski Harflerle Basılmış Türkçe Eserler Kataloğu*, c. II, 442 ve 759.

Yeni harfli baskıları: Hayber'in Fethi, İstanbul: Sağlam Kitabevi, ts.

ğ. **Kıssa-i Haveran**

Matbu nüshaları:⁵² *Kıssa-i Haveran Fethi*, İstanbul: 1273/1857; *Kıssa-i Haveran -Hz. Ali'nin harikalarını havidir-*, taşbaskısı, İstanbul, ts.

3. **Maktel-i Hüseyin:** Hz. Hüseyin'in Kerbelâ'da şehid edilmesini anlatan eserlerdir. Okuma toplantılarında okunan iki eser vardır: Kastamonulu Şazi'nin ve Yahya b. Bahşi'nin maktelleri.

i. Kastamonulu Şazi'nin 763/1362'de yazıp Candar hükümdarı Celâleddin Şah Bayezid'e sunduğu *Dâsitan-ı Maktel-i Hüseyin* mesnevisi Türkçede bu türün ilk manzum örneğini temsil eder.⁵³

Yazma nüshaları: Hacı Selim Ağâ Ktp, Kemankeş, 528; Atatürk Üniv. Kütüphanesi, S. Özege (A. Sırın), 340.

Tezler: Dursun Boztosun, "Kastamonulu Şazi'nin Dâsitan-ı Maktel-i Hüseyin'i (Metin ve İndeks)", Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, 1973; Yaşar Türkay, "Kastamonulu Şazi'nin Maktel-i Hüseyin'i (v. 1-28) Transkripsiyon ve İndeks", Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, 1974; Nurcan Öznel Güder, "Kastamonulu Şazi: Maktel-i Hüseyin, İnceleme-Metin-Sözlük-Adlar Dizini", Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, 1997.

ii. Yahya b. Bahşi'nin *Maktel-i Hüseyin*'i 905/1499'da tamamlanmıştır. 976 beyit olan bu eser pek çok maktel gibi meclislerde okunmak üzere kaleme alınmıştır.

iii. Anonim matbu olanları da toplantılarda okunmuştur.⁵⁴ *Kıssa-i Ciğer-sûz-i Hazret-i Hasan ve Hüseyin*, taşbaskısı, İstanbul, ts.

4. **Muhammed Hanefî:** Toplantılarda okunan destânî hikâyelerden biridir.

Yazma nüshaları: İstanbul Belediye Kütüphanesi, Belediye Yazmaları, K. 45 (*Mecmua-i Eş'ar* içinde); İstanbul Belediye Kütüphanesi, Muallim Cevdet, K.471; İstanbul Belediye Kütüphanesi, Muallim Cevdet, K.418.

*Matbu nüshaları:*⁵⁵ *Hazret-i Ali Kerremallahu vecheh radiyallahü anh hazretlerinin mahdum-i mükerremleri Mehmed Hanefî hazretlerinin hikâyesidir*, İstanbul, 1307/1890; *Muhammed Hanefî'nin Cengidir*, İstanbul, 1288/1871; *Muhammed Hanefî'nin Cengidir*, İstanbul, 1307/1890; *Muhammed Hanefî*

52 Özege, *Eski Harflerle Basılmış Türkçe Eserler Kataloğu*, c. II, 442; Karatay, *İÜ Ktp. Türkçe Basmalar Alfabe Kataloğu*, c. I, 300.

53 A. Çelebioğlu, *Türk Edebiyatında Mesnevi*, s. 56-58. İ. H. Ertaylan, bu eserin Yusufî'nin olduğunu iddia eder: "Yusufî-i Meddah", *İÜ Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, 1946, c. II, sy. 1-2, s. 117-121.

54 Karatay, *İÜ Ktp. Türkçe Basmalar Alfabe Kataloğu*, c. I, s. 300.

55 Özege, *Eski Harflerle Basılmış Türkçe Eserler Kataloğu*, c. II, 535, c. III, 1191-1192 ve c. V, 2322.

Hazretlerinin Cengi, İstanbul: Ali Raif Matbaası, 1329/1913; *Muhammed Hanefî Hazretlerinin Cengi*, İstanbul: Ali Raif Matbaası, 1330/1914; *Hazret-i Ali'nin oğlu Muhammed Hanefî'nin Hikâyesidir*, İstanbul, ts.; *Hazret-i Ali Kerremallahu Vechehu Hazretlerinin Mahdum-i Mükerrerleri Muhammed Hanefî Hazretlerinin Hikâyesidir*, İstanbul, ts.; *Muhammed Hanefî'nin Cengidir* -kenarlarında *Destan-ı İbrahim Edhem vardır*-, İstanbul, ts.; *Muhammed Hanefî'nin Cengidir* -kenarlarında *Destan-ı İbrahim Edhem vardır*-, İstanbul: 1288/1871; *Muhammed Hanefî'nin Cengidir* -kenarlarında *Destan-ı İbrahim Edhem vardır*-, İstanbul: Ali Raif Matbaası, 1330/1914; *Hazret-i Ali'nin oğlu Muhammed Hanefî'nin Hikâyesidir* -kenarlarında *Destan-ı İbrahim Edhem vardır*-, İstanbul, taşbaskısı, ts.; *Muhammed Hanefî Hazretlerinin Cengi* -kenarlarında *Destan-ı İbrahim Edhem vardır*-, İstanbul, 1333/1917; *Hikâye-i Hazret-i Muhammed Hanefî*, İbrahim Nureddin, (basım yeri yok) 1284/1867; *Muhammed Hanefî Cengi*, Mehmet Şakir (nşr.), İstanbul, 1933.

Yeni harfli baskıları: Muhammed Hanefî Yezidlerin Çemberinde, İstanbul: Sağlam Kitabevi, ts.

5. **Hamzanâme:** XIV. yüzyılın ikinci yarısında yaşamış olan Hamzavî'nin eseridir. Konusu Hz. Peygamber'in amcası Hz. Hamza'nın kahramanlıklarıdır. Daha önce Arap ve İran hikâyecilerinin işledikleri bu konu sonraları Türkler tarafından benimsenip yüzyıllarca okunagelmıştır. Bu konuyu Türkçe olarak kaleme aldığı bilinen ilk müellif şair Ahmedî'nin kardeşi olan Hamzavî'dir.⁵⁶

Yazma nüshası: Hamzanâme, I. C., Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, H. 1524: İstinsah tarihi: 951/1544-45.

Yeni harfli baskıları: Hamza Pehlivan ile Mâlike Ejder Cengi, İstanbul: Sağlam Kitabevi, ts.

6. **Dânişmendnâme:** Bizanslılarla yapılan savaşları konu edinir. Daha XII. yüzyıldan itibaren Türkçe olarak değişik kişiler tarafından kaleme alınmıştır. Arif Ali'nin eski nüshalardan faydalanarak yeniden yazdığı bu dinî kahramanlık destanı nazım-nesir karışıktır.

Yazma nüshası: Ali, Dânişmendnâme veya Melik Dânişmend Gazi Tarihi, İstanbul Belediye Kütüphanesi, Muallim Cevdet, K.441

Tez: Necati Demir, "Dânişmendnâme'nin Dil Özellikleri: Gramer-Metin-Sözlük", 2 cilt, Dkora Tezi, Selçuk Üniversitesi, 1996.

Yeni harfli yayın: Necati Demir, Dânişmendnâme, 4 cilt, Şinasi Tekin ve Gönül Alpay Tekin (ed.), The Department of Near Eastern Languages and Civilizations, Harvard University, 2002; *Dânişmend-nâme*, Ankara: Akçağ Yay., 2004.

7. Battal Gazi Destanı: Emevilerin Bizanslılara karşı yaptıkları savaşı ve Battal Gazi'nin gazalarını anlatır. Aslı Arapça kaynaklara dayanan bu destan, XII. yüzyıldan itibaren meddahlar tarafından kâh okunarak kâh ezberden anlatılarak toplantılarda insanlara nakledilmiştir.⁵⁷

Genellikle mensur olan Battal Gazi Destanı nüshaları değişik kişiler tarafından kaleme alınmıştır, manzum nüshalar ise Darendeli Bakaî'nindir. Dârendeli Bakaî, mensur bir Battal Gazi nüshasını nazma çevirerek 1769/1183'te Sadrazam Silahtar Mehmet Paşa'ya sunmuştur.⁵⁸

*Mensur Yazmaları:*⁵⁹ İstanbul Arkeoloji Müzesi, 1455: İstinsah tarihi: 840/1436-1437; Cahit Öztelli Özel Kitaplığı, 38; Cahit Öztelli Özel Kitaplığı, 39: İstinsah tarihi: 1000/1592; Cahit Öztelli Özel Kitaplığı, 40; Fikret Türkmen Özel Kitaplığı: İstinsah tarihi: 1206/1791-1792; Ankara Millî Kütüphane, 146/1973: İstinsah tarihi: 1258/1842; İstanbul Arkeoloji Müzesi, 1334: İstinsah tarihi: 1263/1846; İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi, 1209: İstinsah tarihi: 1287/1870; İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi, 1223: İstinsah tarihi: 1287/1870; İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi, 1249: İstinsah tarihi: 1287/1870; İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi, 1331: İstinsah tarihi: 1287/1870; Ankara Millî Kütüphane, Aksesyon, 829; Ankara Millî Kütüphane, Aksesyon, 1249/1970; Manisa Genel Kitaplığı, 1323.

*Manzum Yazmaları:*⁶⁰ İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi, TY, 88; Dehri Dilçin Özel Kitaplığı; Konya Koyunoğlu Müzesi Kitaplığı; Sivas'ın Karaşar Köyü'nden Rüştü Tezer'in Özel Kitaplığı; Mehmet Zeren'in Özel Kitaplığı.

*Matbu nüshaları:*⁶¹ *Menâkıb-ı Gazevât-ı Sultan Seyyid Battal Gazi*, İstanbul: Şirket-i Hayriye-i Sahafiye, 1287/1870; *Gazavat-ı Seyyid Battal Gazi*, İstanbul: 1297/1880; *Gazavat-ı Seyyid Battal Gazi*, taşbaskısı, İstanbul: 1298/1881; *Menâkıb-ı Gazevât-ı Sultan Seyyid Battal Gazi*, İstanbul: Şirket-i Hayriye-i Sahafiye, 1298/1881; *Menâkıb-ı Gazevât-ı Sultan Seyyid Battal Gazi*, İstanbul, 1317/1899; *Menâkıb-ı Gazevât-ı Sultan Seyyid Battal Gazi*, (basım yeri ve tarih yok); *Seyyid-i Battal Hikâyesi -Kitâb-ı Siyerü'n-Nebî Sallallahu aleyhi ve sellem* (manzum) kenarında-, taşbaskısı, İstanbul, ts.; *Gazavat-ı Sultân (Hâzâ el-Kitâb*

57 Feyzi Halıcı, "Seyyid Battal Gazi", *Eskişehir I. Seyyid Battal Gazi Bilimsel Seminer Bildirileri*, Eskişehir, 1977, s. 56-60; M. Fahrettin Kırzioğlu, "Doğu-serhaddimizde Battâl-Gazi Kitabı'nın Okunma Geleneği ve Tesirleri", *Eskişehir I. Seyyid Battal Gazi Bilimsel Seminer Bildirileri*, Eskişehir, 1977, s. 61-74.

58 Feyzi Halıcı, "Seyyid Battal Gazi", s. 58-59; Hasan Köksal, *Battalnâmelerde Tip ve Motif Yapısı*, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı, 1984, s. 19.

59 Hasan Köksal, *Battalnâmelerde Tip ve Motif Yapısı*, s. 17-19; Harun Tolasa, "Battal Gazi ile İlgili Bibliyografik Döküm", *Eskişehir I. Seyyid Battal Gazi Bilimsel Seminer Bildirileri*, s. 103-115; Cahit Öztelli, "Seyyid Battal Gazi Romanı Üzerine Düşünceler", *Eskişehir I. Seyyid Battal Gazi Bilimsel Seminer Bildirileri*, s. 91-96.

60 Hasan Köksal, *Battalnâmelerde Tip ve Motif Yapısı*, s. 19-20.

61 Özege, *Eski Harflerle Basılmış Türkçe Eserler Kataloğu*, c. III, 1103; Karatay, *IÜ Ktp. Türkçe Basmalar Alfabe Kataloğu*, c. I, 300, c. II, 749 .

fi Menâkıb-ı Hazret-i Sultan Seyyid Battal Gazi), Nâşiri: Kazan'da Kitapçı Şem-seddin Hüseyinif vereseleri- 1908;⁶² *el-Cildü'l-evvel min Menâkıb-ı Gazevât-ı Seyyid Battal Gazi* -kenarında *H. Ali'nin Cenklere-*, (basım yeri ve tarih yok).⁶³

Yeni harfli baskılar: *Battal Gazi*, 2 Cilt, İstanbul: Sağlam Kitabevi, ts.; Yorgos Dedes, *Battalname*, I, Şinasi Tekin ve Gönül Alpay Tekin (ed.), The Department of Near Eastern Languages and Civilizations, Harvard University, 1996.

Tez: Burhan Paçacıoğlu, "Battal-nâme: İnceleme-Metin-İndeks", Doktora Tezi, Cumhuriyet Üniversitesi, 1993.

8. Ebu Müslim Destanı: Hz. Ali'nin soyundan gelen ve Abbasiler döneminde yaşamış olan Ebu Müslim adlı kahramanın mücadelelerini anlatır. XII. yüzyıldan beri meddahların naklettiği anonim bir destandır.

Yazma nüshaları: *Ebu'l-Müslim Horasanî*, Bursa Yazma ve Eski Basma Eserler Kütüphanesi, Genel, 517; *Kıssa-i Ebu Müslim*, c. I, Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, H. 1616; *Ebu Müslim Horasanî*, c. IV, Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, H. 1165

Yeni harfli baskılar: *Horasanlı Ebu Müslim* II. Cilt, İstanbul: Sağlam Kitabevi, ts.

9. Saltuknâme: *Kıssa-i Saltuk* veya *Saltukname* adıyla anılan bu eser bir halk kahramanlık menkibesidir.

Yazma nüshaları: *Saltuknâme*, c. I-III, Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, H.1612: İstinsah tarihi: 1002/1593 -94; *Saltuknâme*, c. II ve III, Bor Halil Nuri Bey Kütüphanesi, 17292: İstinsah tarihi: 985/1577; *Saltuknâme*, c. I, Millî Kütüphane, B. 64; *Saltuknâme*, c. III, Millî Kütüphane, Yz. A. 2897; *Kıssa-i Sarı Saltuk*, İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi, İbnü'l-Emin Mahmut Kemal İnal, 3056: İstinsah tarihi: 1146/1733.

Yeni harfli baskılar: Fahir İz, *Ebu'l-Hayr-i Rûmî*, *Saltuk-nâme*, tıpkıbasım, tenkitli değerlendirme, üslûp incelemesi, dizin, Şinasi Tekin (yay.), Cambridge: Harvard University, 1, 2, 3. cüzler 1974; Fahir İz, *Ebu'l-Hayr-i Rûmî*, *Saltuk-nâme*, tıpkıbasım, tenkitli değerlendirme, üslûp incelemesi, dizin, Şinasi Tekin (yay.), Cambridge: Harvard University, 4. cüz 1975; Fahir İz, *Ebu'l-Hayr-i Rûmî*, *Saltuk-nâme*, tıpkıbasım, tenkitli değerlendirme, üslûp incelemesi, dizin, Şinasi Tekin (yay.), Cambridge: Harvard University, 5. cüz 1976; Fahir İz, *Ebu'l-Hayr-i Rûmî*, *Saltuk-nâme*, tıpkıbasım, tenkitli değerlendirme, üslûp incelemesi, dizin, Şinasi Tekin (yay.), Cambridge: Harvard University, 6. cüz, 1977; Fahir İz, *Ebu'l-Hayr-i Rûmî*, *Saltuk-nâme*, tıpkıbasım, tenkitli değerlendirme, üslûp incelemesi, dizin, Şinasi Tekin (yay.), Cambridge: Harvard University, 7. cüz,

62 Türkiyat Enstitüsü, 3045.

63 Süleymaniye Kütüphanesi, Dügümlü Baba, 588.

1984; Şükrü Halûk Akalın, *Ebü'l -Hayr-i Rûmî, Saltuknâme*, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1990; Kemal Yüce, *Saltuk-nâme'de Tarihi, Dinî ve Efsanevî Unsurlar*, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı, 1987.

Tez: Şükrü Halûk Akalın, "Saltuk-nâme I (İnceleme-Metin)", Doktora Tezi, İÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1987; Emel Erdoğan, "Saltuk-nâme", Mezuniyet Tezi, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, 1966; Peyman Kırımlıgil, "Saltuk-nâme", Mezuniyet Tezi, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, 1966; Meral Öztan, "Saltuk-nâme", Mezuniyet Tezi, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, 1966; Neclâ Soysev, "Saltuk-nâme", Mezuniyet Tezi, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, 1965 - 1966; Tomris, "Saltuk-nâme", Travay Tezi, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, 1938/1939; Kemâl Yüce, "Saltuk-nâme'de Tarihi, Dinî ve Efsanevî Unsurlar", Doktora Tezi, Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, 1983; Birsnel Çağlar, "Sarı Saltuk Üzerine Folklorik Bir Değerlendirme", Lisans Tezi, Kocaeli Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, 2004.

10. **Anternâme:** Arap şairi Antere'nin hayatı etrafında teşekkül etmiş bir Arap kahramanlık hikâyesidir. Antere kıssasının ortaya çıkışı milattan önceki dönemlere kadar iner. Yüzyıllarca bu kıssaya yeni eklemeler yapılarak genişletilmiş ve 72 kitaptan oluşan bir seri haline gelmiştir. 1477'de Fatih Sultan Mehmet tarafından *Anternâme* veya *Kıssa-i Anter*, *Sîret-i Anter*, *Anter Hikâyesi* adlarıyla anılan Türkçe tercümesi yaptırılmıştır. Bu uzun seri hikâye yıllarca okuma toplantılarında, özellikle de yeniçeri kahvehanelerinde çok okunmuştur.⁶⁴

Yazma nüshaları: *Kıssa-i Anterü'l-Absî*, Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, H. 1145; *Kıssa-i Anterü'l-Absî*, c. II, Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, H. 1146; *Kıssa-i Anterü'l-Absî*, c. III, Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, H. 1147; *Kıssa-i Anterü'l-Absî*, c. III, Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, H. 1148; *Kıssa-i Anterü'l-Absî*, c. VI, Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, H. 1149; *Kıssa-i Anterü'l-Absî*, c. VIII, Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, A.3113; *Kıssa-i Anterü'l-Absî*, c. VIII, Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, A.3114; *Kıssa-i Anterü'l-Absî*, Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, K.889; *Kıssa-i Anterü'l-Absî*, c. I, Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, K.890; *Anternâme*, c. II, İstanbul Belediye Kütüphanesi, Muallim Cevdet, K.294

C. Diğer Peygamberlerin ve Velilerin Hayatını Anlatan Menkabevî Hikâyeler

1. **Kıssa-i Yusuf:** Hz. Yusuf'un başından geçenler pek çok şair ve yazara konu olmuştur.⁶⁵ Burada toplantılarda halka okunan kitaplar söz konusu edilecektir.

64 Cemal Muhtar, "Antere Kıssası", *DİA*, c. III, s. 237-238.

65 Halide Dolu, "Menşeyinden beri Yusuf Hikâyesi ve Türk Edebiyatındaki Versiyonları, Vesikalar Albümü", Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, 1953.

a. **Darîr'in Kıssa-i Yusuf'u:** Erzurumlu Mustafa Darîr'in Mısır'a gitmeden önce Anadolu'da yazdığı 2120 beyitlik bir mesnevidir.⁶⁶

Yazma nüshası: İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi, TY Bölümü, No. 311.

Tezler: "Yusuf ve Zeliha (Kıssa-i Yusuf - Darir), Metin", Mezuniyet Tezi, no. 440, 1963, no. 592, İÜEF Türk Dili ve Edebiyat Bölümü; Gülçin Kocaengin, "Yusuf ve Zeliha (Kıssa-i Yusuf-Darir)", Mezuniyet Tezi, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, 1954; Nuran Özyiğit, "Yusuf ve Zeliha (Kıssa-i Yusuf - Darir)", Mezuniyet Tezi, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, 1963.

Yeni harfli yayın: Mustafa b. Yusuf b. Ömer Erzurumlu Darir, *Kıssa-i Yusuf = Yusuf u Züleyha: İnceleme-Metin-Dizin*, Leyla Karahan (haz.), Ankara: TDK, 1994.

b. Halil oğlu Ali'nin eseri

*Matbu nüsha:*⁶⁷ *Kitab-ı Yusuf ve Züleyha*, Ali Halil oğlu, taşbaskısı (basım yeri ve tarih yok).

Tez: Rasim Deniz, "Haliloğlu Ali'nin Yusuf ve Zeliha kıssası", Doktora Tezi, 2 cilt, Fırat Üniversitesi, 1998.

c. Sula Fakih'in eseri

Yazma nüsha: *Yusuf ve Zeliha*, Atatürk Üniversitesi Kütüphanesi, S. Özege (A. Sırrı), 318.

Tezler: Kâzım Köktekin, "Süle Fakih'in Yusuf ve Zeliha'sı: İnceleme-Metin-Dizin", 2 cilt, Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi, 1994; Ramazan Salman, "Süle Fâkih: Yusuf u Zeliha (XIV. Yüzyıl), Dil Özellikleri-Transkripsiyonlu Metin-Seçmeli Sözlük", Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, 1995; Ayşe Sevindik, "Yusuf ve Zeliha (Sula Fakih): Metin ve İndeks", Mezuniyet Tezi, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, 1970; Beynan Yünüak, "Yusuf ve Zeliha (Sula Fakih): Metin ve İndeks", Mezuniyet Tezi, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, 1970.

ç. Şeyyâd Hamza'nın eseri

Yeni harfli basımı: Dehri Dilçin, *Yusuf ve Zeliha -Şeyyad Hamza, Metin-Tıpkıbasım-Lugatçe*, Ankara, 1946.

Tezler: Talât Tekin, "XIII. Asır Anadolu Şairlerinden Şeyyad Hamza'nın Destân-ı Yusuf Mesnevisi Üzerinde Dil Tetkikleri", Travay Tezi, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, 1951; Çimen Özçam, "Şeyyad Hamza'nın Yusuf ve Züleyha Adlı Eserinin Dil Özellikleri", Yüksek Lisans Tezi, Fırat Üniversitesi, 1993.

66 *Kıssa-i Yusuf-İnceleme, Metin, Dizin= Yusuf u Züleyha*, Leyla Karahan (haz.), Ankara: TTK Basımevi, 1994.

67 Özege, *Eski Harflerle Basılmış Türkçe Eserler Kataloğu*, c. II, s. 901.

d. Anonim halk hikâyesi olarak Yusuf kıssasının matbu nüshaları⁶⁸

Kıssa-i Yusuf Aleyhisselâm, İstanbul, ts.; *Hikâye-i Züleyha ile Yusuf aleyhisselâm*, İstanbul: Mahmud Bey Matbaası, ts.; *Hikâye-i Züleyha ile Yusuf aleyhisselâm*, İstanbul, ts.; *Hikâye-i Hazret-i Yusuf aleyhisselâm ma'a Zeliha*, taşbaskısı, İstanbul, ts.; *Hikâye-i Hazret-i Yusuf aleyhisselâm ma'a Zeliha*, taşbaskısı, İstanbul, ts.; *Hâzâ Kıssa-i Yusuf aleyhisselâm*, taşbaskısı, İstanbul, ts.; *Kitâb-ı Kıssa-i Yusuf aleyhisselâm*, Kazan, 1891.

Yeni harfli anonim Yusuf ile Züleyha baskıları: Yusuf ile Züleyha, İstanbul: Sağlam Kitabevi, ts.

Tez: Yüksel Tonguç, "Dâsitân-ı Yusuf aleyhisselâm (müellifi meçhul): Metin", Mezuniyet Tezi, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, 1963.

2. Halilnâme (Destan-ı İbrahim): Abdülvasi Çelebi bu mesnevisini 817/1414'de yazıp Çelebi Mehmed'e sunmuştur.⁶⁹

Yazma nüshalar: Abdülvasi, Halilname, Afyon İl Halk Kütüphanesi, Gedik Ahmet Paşa, 34/1; *Destan-ı İbrahim*, Bursa Yazma ve Eski Basma Eserler Kütüphanesi, Genel, 763/3.

Tez: Ayhan Güldaş, "Abdülvasi Çelebi ve Halilnâme'si: İnceleme-metin", Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, 1985.

Yeni harfli yayın: Abdülvasi Çelebi, Halilname, Ayhan Güldaş (haz.), Ankara: Kültür Bakanlığı, 1996.

3. Dâsitân-ı Hz. İsa (Cimcime Sultan): XIV. yüzyıla ait halk tipi mesnevilerdendir.

Yazma nüshası: Dâsitân-ı Hz. İsa (Cimcime Sultan), Atatürk Üniversitesi Kütüphanesi, S. Özge (A.Sırrı), 60/4.

4. Hikâyet-i (Menâkıb-ı, Dâstân-ı, Kıssa-i) İbrahim Edhem: Halk dilinde bir mesnevidir.

*Yazma nüshalar:*⁷⁰ Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, Y. 2649/3; Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, Y.520; Süleymaniye Ktp. Hacı Mahmud Ef. 6286; Süleymaniye Ktp. Esad Ef. 4696; Bayezid Devlet Ktp. Millet Ktp. Ali Emiri, Şer'iyeye, 1132; İstanbul Belediye Kütüphanesi, Belediye Yazmaları, K. 45 (Mec-

68 Özge, *Eski Harflerle Basılmış Türkçe Eserler Kataloğu*, c. II, s. 570; Karatay, *IÜ Ktp. Türkçe Basmalar Alfabe Kataloğu*, c. I, s. 301.

69 A. Çelebioğlu, *Türk Edebiyatında Mesnevi*, s. 123; A. Karahan, "XV. Yüzyıl Dinî Edebiyatında Mesneviler ve Abdülvasi Çelebi'nin Halilnâmesi", *Eski Türk Edebiyatı İncelemeleri*, s. 233-240.

70 Nurettin Albayrak, "İbrahim b. Edhem", *DİA*, 2000, c. XXI, s. 295-296; İ. Çetin Derdiyok, "Adana İl Halk Kütüphanesi'nde Bulunan Bir Hikâye-i İbrahim Edhem Nüshası", *Türkoloji Araştırmaları 1997 Fuat Özdemir Anısı*, Ş. H. Akalın ve M. Mengi (yay.), Adana: Türkoloji Araştırmaları, 1997, s.125-139.

Matbu nüshaları: Muhammed Hanefî'nin Cengidir -kenarlarında *Destan-ı İbrahim Edhem* vardır-, İstanbul, ts.; Muhammed Hanefî'nin Cengidir -kenarlarında *Destan-ı İbrahim Edhem* vardır-, İstanbul: 1288/1871; Muhammed Hanefî'nin Cengidir -kenarlarında *Destan-ı İbrahim Edhem* vardır-, İstanbul: Ali Raif Matbaası, 1330/1914; Hazret-i Ali'nin oğlu Muhammed Hanefî'nin Hikâyesidir -kenarlarında *Destan-ı İbrahim Edhem* vardır-, İstanbul, taşbaskısı, ts.; Muhammed Hanefî Hazretlerinin Cengi -kenarlarında *Destan-ı İbrahim Edhem* vardır-, İstanbul, 1333/1917.

Yeni harflerli yayın: İbrahim b. Edhem Kıssası, Himmet Biray ve Mehmet Sarı (haz.), Afyon: Medrese Kitabevi, 1995.

Tezler: Nurcan Güder (Öznel), "Dâstân-ı İbrahim Edhem Hikâyât Sultan İbrahim b. Ad'ham", Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, İstanbul, 1992; Nurcan Öznel Güder, "Dâstân-ı İbrahim Edhem: Metin-Sözlük-Ekleri Dizini", Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, 1992; S. Sibel İzzi Gediklioğlu, "Kıssa-i İbrahim Edhem", Yüksek Lisans Tezi, Çukurova Üniversitesi, 1998.

5. Veys el-Karanî: Bu da toplantılarda okunup dinlenen halk hikâyelerinden biridir. Bazı yerlerde ismi *Veys el-Karnî* olarak geçiyor.

*Matbu nüshaları:*⁷¹ *Manzume-i Hazret-i Veys el-Karanî*, İstanbul: el-Hac Ali Efendi Taş Destgâhı, ts.; *Veys el-Karanî -Serencam* kenarında-, İstanbul: Rıza Efendi Matbaası, 1300/1883; *Veys el-Karanî -Serencam* kenarında-, İstanbul, 1303/1886; *Veys el-Karanî -Serencam* kenarında-, İstanbul: Hacı Hüseyin Efendi'nin Matbaası, 1314/1896; *Veys el-Karanî -Serencam* kenarında-, İstanbul: Arif Efendi Matbaası, 1324/1908; *Veys el-Karanî -Serencam* kenarında-, İstanbul: Emniyet Matbaası, 1335/1919; *Veys el-Karanî -Serencam* kenarında-, İstanbul, 1338/1922; *Veys el-Karanî -Serencam* kenarında-, İstanbul: Matbaa-i Yusuf Ziya ve Mahdumu Fahreddin, ts.; *Veys el-Karanî -Serencam* kenarında-, İstanbul, taşbaskısı, ts.; *Veys el-Karanî -Şurûtu's-salât* kenarında-, İstanbul: Alaiyeli Ali Efendi, 1278/1861; *Veys el-Karanî -Şurûtu's-salât* kenarında-, İstanbul: Beyazıd'da Şirket Matbaası, 1312/1894; *Veys el-Karanî -Şurûtu's-salât* kenarında-, İstanbul, 1314/1896; *Veys el-Karanî -Şurûtu's-salât* kenarında-, İstanbul, 1329/1913

Yeni harfli: Şeyh Cemalullah, *Yemen İllerinde Veysel Karenî Veysel Karenî Kimdir? Hurka-i Şerif Nedir?*, İstanbul: Uğur-Olcay Yayınları, 1960.

Ç. Halk Hikâyeleri

I. Varka ve Gülşah:

a. Yusuf-ı Meddah'ın 770/1368'de yazmış olduğu bu eser, halk topluluklarına okunabilmek için sade bir Türkçe ile aruzun *Failâtün Failâtün Failün* ka-

⁷¹ Özege, *Eski Harflerle Basılmış Türkçe Eserler Kataloğu*, c. III, 1023 ve c. V, 1995.

libıyla söylenmiş bir aşk ve kahramanlık mesnevisidir. Eser, toplantılarda her gece bir bölümü okunacak şekilde altı meclis halinde yazılmıştır.⁷²

Yazma nüshaları: *Varaka Şah ve Gülşah*, Yusuf-ı Meddah, Üsküdar Hacı Selim Ağa Kütüphanesi, Kemankeş, No.539; İzzet Koyunoğlu; Raif Yelkenci; Belediye (Atatürk) Kitaplığı, No. K. 489/2; Süleymaniye Kütüphanesi, Ali N. Tarlan K., No. 46/2.

Yeni harfli baskıları: İ. Hikmet Ertaylan, *Varaka ve Gülşah*, İstanbul: İÜ Edebiyat Fakültesi, 1945; Yusuf-ı Meddah, *Varqa ve Gülşah*, Grace Martin Smith (ed.), Leiden: E. J. Brill, 1976.

Tez: Emre Türe, "Yusuflî'nin Varka ve Gülşah'ı -Metin ve İndeks-", Mezuniyet Tezi, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, İstanbul, 1968.

b. Yusuf-ı Meddah'ın eseri dışında yazarı bilinmeyen bir manzum *Varka ve Gülşah* nüshası daha vardır: Ankara Üniversitesi Kütüphanesi, DTC Fakültesi Kitaplığı, Son Alınan Kitaplar, liste 3, no. 208.

c. Halk arasında *Varaka ve Gülşah* adıyla meşhur olan bu konu, zamanla anonim halk hikâyesine dönüşerek toplantılarda okunan değil anlatılan bir eser olmuştur. *Meddah* denen anlatıcılar tarafından anlatılan bu hikâye, XVII. yüzyıldan itibaren nesir halinde yazıya geçirilmiştir.

*Anonim halk hikâyesi olarak Varaka ile Gülşah hikâyesinin matbu nüshaları:*⁷³ *Hikâye-i Varaka ile Gülşah -Kenarında Âşık Kurbanî-*, (basım yeri ve tarihi yok); *Varaka ile Gülşah Hikâyesi*, taşbaskısı, İstanbul, ts.

Tez: Selige Hüseyinova, "Mensur Varka ve Gülşah Hikâyesi", Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi, 2002.

2. *Câmâsbnâme (Hikâye-i Şah Meran):* XV. yüzyıldan beri *Câmâsbnâme* adıyla bilinen ve çeşitli yazma nüshaları bulunan bu hikâye halk arasında toplantılarda okunmuştur. *Ahmed-i Dâî*,⁷⁴ konusu Danyal Peygamber ve oğlu Câmâsb olan bu hikâyeyi, Nâsir-i Tûsî'nin aynı adlı Farsça mesnevisinden tecüme etmiştir. *Abdî Mûsa* da 833/1429-1430 yılında aynı konudaki mensur bir eseri manzum biçimde tercüme ederek 5122 beyitlik bir *Câmâsbnâme* yazmıştır.⁷⁵ Bunlardan başka bu eserler örnek alınarak mensur *Câmâsbnâmeler* de yazılmıştır.

Zamanla hikâyenin bazı kısımları alınarak *Hikâye-i Şah Meran* adı altında ayrı ve anonim bir hikâye olarak anlatılmış ve âdeta bir masala dönüştürül-

72 N. S. Banarlı, *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi*, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1971, c. I, s. 385; İ. H. Ertaylan, "Yusuflî-i Meddah", s. 105-121.

73 Özege, *Eski Harflerle Basılmış Türkçe Eserler Kataloğu*, c. II, 570; Karatay, *İÜ Ktp. Türkçe Basmalar Alfabe Kataloğu*, c. I, 304.

74 İ. Hikmet Ertaylan, *Ahmed-i Dâî Hayatı ve Eserleri*, İstanbul: İÜ Edebiyat Fakültesi, 1952

75 Mustafa Erkan, "Câmâsbnâme", DİA, 1993, c. VII, s. 43-45.

müştür. XVII. yüzyıldan itibaren de okunan değil anlatılan bir halk hikâyesi olarak yaygınlaştırılmıştır.

a. *Dâî'nin eserinin yazma nüshası*: Süleymaniye Ktp. Ayasofya 4795

b. *Abdî Musa'nın Câmâsbnâme'sinin yazma nüshaları*: Biblioteca Apostolica Vaticana, Barb. Orientale, 103; Ankara Cebeci Halk Ktp., 239; İstanbul Arkeoloji Müzesi Kütüphanesi, 237; Atatürk Üniversitesi Kütüphanesi, S. Özege, 427; Koyunoğlu Müzesi Kütüphanesi, 11398; Bayezid Devlet Ktp. Millet Ktp. Manzum Eserler, 1202; TTK Ktp., 429; Paris Bibliotheque Nationale, 1363; British Museum Add. 24; British Museum Add. 962; Oxford Bodleian Ktp. 2086; Biblioteca Vaticana, Turco, 52; Biblioteca Vaticana, Turco, 156; Leiden Ktp. 1558

Tezler: Şerif Ali Bozkaplan, "Abdi Musa: Camasb-nâme, Dil Özellikleri-Kısmî Transkripsiyon-Söz Dizini", Doktora Tezi, İnönü Üniversitesi, 1989; Mahmut Karademir, "Abdî: Camasb-nâme, İnceleme-Metin", Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi, 2001.

c. *Anonim mensur Câmâsbnâme'ler*: İÜ Ktp. TY 9542; İ. Belediye Ktp. Osman Ergin, 161.

d. *Câmâsbnâme'den faydalanılarak yazılmış Şah Meran hikâyelerinin matbu nüshaları*:⁷⁶ *Hikâye-i Şah Meran*, İstanbul, 1291/1874; *Hikâye-i Şah Meran*, İstanbul, 1293/1876; *Hikâye-i Şah Meran*, İstanbul, 1301/1884; *Hikâye-i Şah Meran*, İstanbul, 1331/1915; *Hikâye-i Şah Meran*, taşbaskısı, İstanbul, ts.; *Hikâye-i Şah Meran*, İstanbul, taşbaskısı, ts.; *Hikâye-i Şah Meran* - içinde *Hikâye-i Belkiya*, *Hikâye-i Ukab*, *Hikâye-i Sahra Şah*, *Hikâye-i Kûh-ı Kaf*, *Hikâye-i Meymun*, *Hikâye-i Şah-i Murg*, *Hikâye-i Duhteri Şah Peri*, *Hikâye-i Kal'a-i Gevhernikin*, *Hikâye-i Şemsebanu*, *Hikâye-i Belkiya Mısır'a Geldi*, *Hikâye-i Giriftar-ı Şah-ı Meran-*, İstanbul, taşbaskısı, ts.

3. **Hikâye-i Uğru ile Kadı**: Kaynağı Arapça olan bu hikâyenin Anadolu'da bilinen en eski Türkçe nüshası Yusuf-ı Meddah'a ait bir mesnevidir.⁷⁷ Bu eser de zaman içinde anonimleşmiş, önce toplantılarda okunurken sonraki yüzyıllarda meddahlar tarafından anlatılan bir halk hikâyesi haline dönüşmüştür.

Yazma nüsha: Yusuf-ı Meddah, *Kadı ve Uğru Destanı*, Süleymaniye Ktp., H. Mahmud, 1930/5.

Aynı hikâyeyi anlatan bir mensur yazma: Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, Y 706.

76 Özege, *Eski Harflerle Basılmış Türkçe Eserler Kataloğu*, c. II, 569; Karatay, *İÜ Ktp. Türkçe Basmalar Alfabe Kataloğu*, c. I, s. 299.

77 A.Çelebioğlu, *Türk Edebiyatında Mesnevi*, s. 85-86.

Anonim matbu nüshalar.⁷⁸ *Hikâye-i Uğru ile Kadı*, İstanbul: Emniyet Matbaası, 1336/1920; *Hikâye-i Uğru ile Kadı*, İstanbul: Emniyet Matbaası, 1341/1925; *Hikâye-i Uğru ile Kadı*, İstanbul: Şirket-i Hayriye-i Sahafiye, ts.; *Hikâye-i Uğru ile Kadı*, İstanbul, ts.; *Hikâye-i Uğru ile Kadı* -kenarında *Nasihât-i Resul* vardır-, İstanbul, ts.; *Hikâye-i Uğru ile Kadı Efendi* -kenarında *Kitab-ı Nasihât-i Resul* vardır-, (basım yeri ve tarihi yok); *Hikâye-i Uğru ile Kadı -Letaif-i Hoca Nasreddin Efendi* kenarında-, İstanbul, 1266/1850; *Hikâye-i Uğru ile Kadı*, İstanbul, ts.; *Tercüme-i Düzd ü Kadı*, Taşkend: İliyin Matbaası, 1325/1907.

V. Sonuç

Makalenin giriş bölümünde, ele alınan konunun kısa bir çerçevesi çizilerek *kıraat meclisleri (okuma toplantıları)*'nin tanımlaması yapıldı. *kitabî kültür*, *şifahî kültür* ve *halk kitapları* kavramlarına açıklık getirildi. Konumuz "kıraat meclislerinde okunan kitaplar literatürü" olduğundan, konuyu fazla dağıtmamak için bu makalede okuma toplantılarının ve toplantı mekânlarının özellikleri geniş olarak anlatılmadı. Şifahî kültür ve kitabî kültüre de sadece değinildi, geniş açıklamalara girilmedi. Çünkü bunların her biri ayrı makale konusu olacak kadar geniş konulardır.

Okunan kitabı dinlemek üzere bir mekânda toplanan kişilere yüksek sesle kitap okumaya *kıraat*, bu şekilde kurulmuş bir toplantıya da *kıraat meclisi (okuma toplantısı)* diyoruz. Bu meclislerde okunmak üzere yazılmış kitaplar olduğu gibi, bu gaye ile yazılıp yazılmadığı kesin olmayan, fakat halkın sevip beğendiği ve böyle toplantılarda dinlemekten zevk aldığı kitaplar da vardır. Makalenin konusunu da bu kitaplar teşkil etmiştir.

Konu halka yüksek sesle okunan kitaplar olunca, haliyle "Okunma açısından kitap kavramı nedir?" sorusuna cevap arandı ve *kitap* kavramının bu açıdan ele alınmamış, hatta böyle bir konunun henüz araştırılmamış olduğu farkedildi. "Sesli okuma" ve "sessiz okuma", "gözüyle okuma" gibi okuma çeşitlerine de açıklık getirmek; "anlatma"ya dayalı edebî ürünler ve bunların yazıya yansımış şekillerine de kısaca değinmek gerekmektedir. Bunlara da farklı açıdan yaklaşmak ve araştırmaları değişik yönlerden geliştirmek icabediyordu.

Türk dili tarihi ve Türk edebiyatı tarihi araştırmaları ile ilgili birkaç kaynaktan bazı kitaplardan geçmişte topluluk önünde yüksek sesle okunuyordu diye (V. M. Kocatürk'ün kitabı ve S. Buluç'un makalesi için bkz. 5 ve 7 nolu dipnotlar) bahsedilmişse de *kıraat* açısından kitapların tesbiti ve tasnifi yapılmamıştı. *Okunurluk, okuma, kıraat* kavramlarının ayırımı ile "kitapları okunurluklarına göre tanımlama ve sınıflama" uygulaması ilk defa bu makalede ortaya atılmıştır.

Şunu belirtmek isteriz: Eserleri ele alalımız onların dil ve edebiyat özellikleri açısından değil topluluk karşısında okunurlukları ve halkın onları dinlemeye

gösterdikleri teveccüh açısından olduğu için “kitabî kültür”ün ürünü olan ve edebî veya tarihî önem taşıyan pek çok eseri burada ele almadık. Bunları tesbit ve teşhis etmek de zor olmadı. Fakat “şifahi kültür”e ait bizim konumuz dışındaki kitapların tespitinde sorun yaşadık. Bunların sınırlarını çizmek özellikle bazı eserlerde çok zor oldu. Önceden okunurken sonra anlatılır olan veya tersi olan eserler hangi kategoride yer almalıdır? Bunları belirleme ve ayırt etmede güçlükler yaşadık.

Okuma toplantılarının *şifahi kültür*le ilgisi büyüktür. Bu meclisler âdetâ *kitabî kültür*le *şifahi kültür* arasında bir köprü teşkil etmiştir.

Sözlü gelenekte yaşayan destan, hikâye ve masallar ortaya çıktıktan çok sonra yazıya geçirilmişlerdir. Dede Korkut hikâyeleri, Köroğlu hikâyeleri, Tahir ile Zühre vb. gibi. Fakat bunlar anlatılan eserler olmaya devam etmişlerdir. Yazılı bir metinden halka okunmamışlardır. Bunun dışında doğrudan doğruya *meddah* denilen anlatıcılar tarafından halka söz ve taklitle nakledilen halk hikâyeleri ve toplantılarda yeri geldikçe anlatılan Nasreddin Hoca ve İncili Çavuş benzeri fıkralar da sözlü edebiyat ürünleridir; halka bir kitaptan okunmamışlardır. Bu yüzden şifahi kültüre dâhil olan böyle konuların yer aldığı kitaplar konumuzun dışında kalmışlardır.

Geçmişte anlatı kültürüne ve anlatıya dayalı eserlere baktığımızda “anlatıcı”nın *meddah* adıyla bir adı ve edebiyat tarihinde bir tanımı olduğunu görürüz. Fakat “okuyucu”nun bir adı ve tanımı yoktur. XII.–XIV. yüzyıllarda “meddah” hem kitapta yazılanları halka “okuyucu” hem de “anlatıcı” idi. Sonraki yüzyıllarda sadece “anlatıcı” oldu; hikâyelerini halka yazıdan okumadı, anlattı. O halde halka kitap okuyanın ve yaptığı işin adı ne oldu? Hazırlanan bu makalede bu soruya da cevap arandı.

Konumuz literatür taraması olduğu için bu makalede doğrudan doğruya toplantılarda okunan kitaplar tespit ve tasnif edilerek tanıtıldı. Tasnif: “1- Kronolojik Tasnif, 2- Konularına Göre Tasnif: a) Dinî bilgi veren, b) Macera kitapları c) Aşk kitapları” şeklinde oldu. Sonra bu kitaplar teker teker tanıtıldı ve bunlarla ilgili literatür araştırması “1) Bu eserlerin yazma ve matbu nüshaları, 2) Bu eserlerle ilgili yapılmış tezler, 3) Bu eserlerle ilgili yazılmış kitaplar” tarzında bir sıra takip etti.

Tarihî sıraya ve konularına göre tasnif edip sonra konularına göre gruplandırarak teker teker ele aldığımız “meclislerde kıraat edilen halk kitapları” ile ilgili tespit ettiğimiz bulgular şu mahiyette olmuştur: Dinî muhtevalı kitaplar ister sadece bilgi verir olsun, ister hikâye anlatımına dayanır olsun, son dönemlere kadar toplantılarda okunurluklarını muhafaza etmişlerdir. Buna mukabil daha çok aşk ve macera konularını işleyen destanî hikâyeler ise yüzyıllar içinde topluluğa okunan değil anlatılan eserler haline getirilmişler ve meddahlar tarafından çeşitli meclislerde insanlara sözlü olarak nakledilmişlerdir. Tabii ki

her anlatılıştta eklemeler ve çıkarmalar yapılmak suretiyle değişime uğramışlardır. Bunlardan bir kısmı halk hikâyesi olarak yaygılaştırken diğer bir kısmı da masal haline gelmiştir. Örnek olarak toplantılarda okunan bir hikâye olan *Câmâsbname*'nin zamanla değişerek meddahların anlattığı *Şahmeran* adıyla bilinen halk hikâyesine dönüştürmesini verebiliriz.

Mevlid, *Muhammediyye*, *Ahmediyye*, *Mızraklı İlmihal*, *Müzekki'n-nüfûs*, *Vikayename Tercümesi*, değişik manzum akaid ve fikh kitapları... Bu eserler sözlü kültürün ürünü değildirler. Bunları yazanlar yazılı kültürü almış kişilerdir. Sözlü kültürün de özelliklerinden faydalanarak kitaplarını yazmışlar, eserlerini halkı eğitmek, onlara güzel hasletler kazandırmak için ortaya koymuşlardır.

Askeri gazaya teşvik için yazılmış gazavatnameler ve yarı tarih kitabı, yarı destan olan siyer kitapları da kıraat meclislerinin ilgi çekici kitaplarıdır. *Hz. Ali Cenknâmeleri*, *Battal Gazi Destanları*, *Dânişmendnâme*, *Hamzanâme* gibi eserler kahvehanelerde ve evlerde halkın dinlemekten zevk aldığı kitaplar olma yanında, yeniçeri kışlalarında ve ordugâhlarda da asırlar boyu okunan eserlerin başında gelmiştir. Yeniçeriliğin ortadan kaldırılmasından sonra bile yeni kurulan askerî yapıda, "kışlada kitap okuma geleneği" yerini ve önemini korumuştur. Devrin padişahı II. Mahmut, *Siyer-i Kebir tercümesi*'nin askerliğin ve gazanın faziletine dair kısımlarını tertiplenen kıraat meclislerinde askere okutturmuştur.

Osmanlı Devleti'nin kuruluş dönemlerinde halka bilgi vermek için dinî ve ilmi konuların basitleştirilerek sade dille yazılmaları ve bu kitapların halka okunmaları çok önemli bir kültürel faaliyettir. Yükseliş döneminden sonra bu faaliyet yavaşlamış olsa da hiç kesilmemiştir. Dünya tarihini göz önüne alırsak Osmanlı dönemi, tarih içinde 600 yıllık çok uzun bir zaman dilimini kapsamaktadır. Bu uzun süre içerisinde yazılmış olan kitaplara bakacak olursak, kıraat meclislerinde okunma ve halkın dinlemeye teveccühü bakımından zamana direnen kitaplarla direnemeyip bir müddet sonra kaybolanlar vardır. *Garibname*, *Vikaye Tercümesi*, Kirdeci Ali'nin yazdığı *Geyik Destanı*, *Gazavat-ı Uрман-ı Sanduk*, *Varaka ve Gülşah*, Darîr'in *Siyer*'i... XIV. yüzyılda yazılmış eserlerdir. Daha sonraki yüzyıllarda bunların taklit veya benzerleri yazılmış, toplantılarda okunsun diye ortaya konmuştur. XV. yüzyılda *Mevlid*, *Muhammediyye*, *Envârü'l-âşıkîn*, *Müzekki'n-nüfûs* yazılmıştır. XVII. yüzyılda yazılmış olan *Ahmediyye*'nin konusu ve anlatım tarzı *Muhammediyye* ile benzerlik arzeder.

Süleyman Çelebi'nin *Mevlid*'i en çok okunup dinlenen kitap olma vasfını korurken halk arasında tanınan ve bilinen Mevlid zaman içinde kısmen değiştirilmiş ve esas nüshadan çok uzaklaşmıştır. Ayrıca *Geyik*, *Güvercin*, *Deve*, *Kesikbaş*... gibi destanlar bu esere eklenmiş ve onunla birlikte okunur olmuşlardır.

Nihayet XVIII. yüzyıldan sonra ortaya çıkıp yaygınlaşan *halk hikâyeleri* vardır. Bunların içinde matbaanın yerleşmesinden sonra hemen her sene baskısı

olan kitaplar mevcuttur. Fakat bu halk hikâyeleri kitaptan okunmak için değil anlatılmak içindir. Matbaanın yaygınlaşmasıyla *Mevlid*, *Muhammediyye*, *Ahmediyye ve Mızraklı İlmihal*'in de hemen her sene baskıları yapılan kitaplar olarak Osmanlı sınırlarının her tarafında halkın rağbetine mazhar olduklarını görürüz. Yine Hz. Ali'nin gazalarını anlatan küçük cenk kitaplarının da toplanıp tek ciltlik büyük kitaplar halinde veya bir iki ciltlik seri halinde yayınlandıklarını ve pek çok baskısının yapıldığını görüyoruz. Genellikle bir kitabın sayfa kenarlarında başka bir kitabın basılı olduğu da çok rastlanan bir husustur. Dinî eserler veya halk hikâyeleri olsun pek çok halk kitabınının değişik matbu nüshalarının üzerindeki tarihlere bakarak bunların âdetâ her sene basıldığını iddia etmek mümkün olur. Ayrıca pek çok matbu halk kitabının üzerinde basım yeri ve tarihi mevcut değildir.

XIX. asra baktığımızda halk hikâyeleri yanında Nasreddin Hoca, Bekri Mustafa ve İncili Çavuş fıkralarının da matbu kitaplarda yer aldıklarını görürüz. Bunlar da anlatma yoluyla kulaktan kulağa yayılmıştır. Bu özellikleri de kitaplarda toplanıp sık sık yayınlanmalarını sağlamıştır. Hikâye anlatıcıları kâh taklit yaparak kâh müzikli olarak hikâye anlatmışlardır ve değişik amaçla oluşturulan meclislerde yeri geldikçe fıkra ve latifeler de nakledilmiştir. Her ne kadar bu aktiviteler kısmen eğitici olsa da bizim konumuz bunlar değildir. Biz burada Osmanlı döneminin geniş zaman dilimi içinde halka okunan ve halkın dinlemekten zevk aldığı kitapları tanıtmaya çalıştık.

Mevlid, *Muhammediyye*, *Gazavatnameler*, *Geyik*, *Güvercin* hikâyeleri her dönemde varlığını sürdürmüştür, benzerleri yazılsa bile. Benzerlerin halktan gördüğü rağbet sınırlı kalmış, temel kitaplar ise uzun bir zaman dilimi içinde geniş dinleyici kitlesi bulmuştur. Zaten bizim ele aldıklarımız zamana meydan okuyarak bugüne kadar ayakta kalıp canlılığını muhafaza edebilen eserlerdir. Bazı kitaplar zamanla ortadan kalkmış yerine başka kitaplar gelmiştir. Meselâ *Vikayename* Tercümesi zamanında çok okunmuştur, kütüphanelerde çok yazma nüshasının olması bunun bir delilidir. Fakat zaman içinde onun yerini başka ilmihal kitapları almıştır. Matbaa ülkemize geldikten sonra basılan halk kitapları içinde sonradan yazılan başka ilm-i hal kitapları var, fakat *Vikaye tercümesi* yoktur. Yine XV. yüzyılda Gülşehri'nin *Kudûri tercümesi* yazdığı ve bu tercümenin halk arasında çok okunup dinlendiği kayıtlarda geçmekte; özellikle XVI. Yüzyılda en çok rağbet gören kitapların başında bu eser gelmektedir. Fakat yazma nüshası henüz ortada yoktur. Başka *Kudûri* tercümeleri de yazılmış olabilir. Her kitabın zaman karşısında direnci aynı olmayabiliyor. Günümüze kadar gelen nüshalara baktığımızda görüyoruz ki, bugün elde *Kudûri* tercümesi olarak sadece XIX. yüzyılda yazılmış olan *Aziziye* kitapları vardır.

Yukarıda ele aldığımız "okuma toplantılarında okunmak üzere yazılmış kitaplar" veya "kıraat meclislerinde okunan halk kitapları", kendi isimleriyle ve-

ya yazarlarının adıyla münferit olarak ansiklopedilerden edebiyat tarihlerine kadar çeşitli kaynaklarda yer almışlar, ayrıca yine münferit olarak üzerlerinde tezler yapılmış ve onlarla ilgili kitaplar, makaleler yayınlanmıştır. Fakat bu eserler tez, kitap, makale, tebliğ gibi kaynaklarda eskiliklerine ve konularına göre tarihî veya dinî önemleri açısından, nazım veya nesir oluşlarıyla da edebiyat ve dil açısından incelenmişlerdir. Buna mukabil bu eserlerin ne amaçla yazdıkları, kimler tarafından, nasıl okundukları, hangi sosyal ortamlarda, nasıl ilgi gördükleri meselesi üzerinde fazla durulmamış veya tali konu olarak kısa geçilmiştir. Yani bir *okuma toplantısı* (*kıraat meclisi*) kavramı ve buralarda “okunan (kıraat edilen) kitaplar” başlığı altında bağımsız bir araştırma daha önce başkası tarafından yapılmamıştır.

Bunun yanında destanlar, halk hikâyeleri ve masallar gibi sözlü edebiyat ürünleri ve “meddah, musannif” olarak bilinen “anlatıcı ve derleyiciler” üzerine de daha önce başka araştırmacılar tarafından çalışmalar yapılmış, fikirleri ileri sürülmüş, tespitlerde bulunulmuştur. Bu gibi sözlü edebiyat ürünlerinin anlatıldığı ortamlar irdelenmiştir. Fakat “kıraat edilen (sesli okunan) kitaplar”, *halka kitap okuma kavramı* ve “(kıraat edici) okuyucu” üzerinde araştırma yapılmamıştır.

Ele aldığımız konu hayli geniştir. Burada, makalemizin sınırları içinde anlamadığımız, aslında başka makalelerde ele alınması gereken önemli noktalar da ortaya çıkmıştır. Daha ileriki çalışmalarda bunların daha köklü anlatılacağı umulur. Kıraat meclisleri ve bu meclislerde okunan kitaplar konusu, bir seri makale olacak kadar geniş ve kapsamlıdır.

The History of Folk Books Literature Read in the Ottoman “Kıraat Majlis”

Zehra ÖZTÜRK

Abstract

In the introduction, the concepts of “kıraat majlis”, “narrative culture”, “written culture” and “folk books” are described and their historical interconnections are explained. Then the folk books read in “kıraat majlis” (occasion) for reading are introduced generally and classified according to their generic specialty: books of Islamic mysticism: *Mavlid, Muhammediye, Ahmediye, Müzekki'n-Nüfus, Envarü'l-Aşıkîn...*, books of fighting and heroism: *Siret-i nebîs, maktels, Hz. Ali Cenknameleri, Hamzaname, Danişmendname, Battal Gazi Destanları...*books of adventure: *Antername*, love stories: *Yusuf and Zeliha, Varka and Gülşah*. In progress, these books are classified chronologically, based on the centuries they were written. This is followed by brief data on the available manuscripts and print copies of each work and the theses and articles pub-

lished about them. The article concludes with a general assessment of the folk books read in kiraat majlis..

Keywords Kıraat Majlis, Folk Books, *Mevlid*, *Hz. Ali Cenknameleri*, *Danışmendname*, *Müzekki'n-Nüfus*, *Envarü'l-Aşıkîn*.

Osmanlı Döneminde Kıraat Meclislerinde Okunan Halk Kitapları

Zehra ÖZTÜRK

Özet

Girişte önce “Kıraat Meclisi” nin tanımı ve tarihçesi ile birlikte “Şifahî Kültür” ve “Kitabî Kültür”, “Halk Kitapları” kavramları açıklanmış, buna paralel olarak da aralarındaki bağlantı hakkında bilgi verilmiştir. Gelişme bölümünde kiraat meclislerinde okunan kitapların genel tanıtımı yanında konularına tasnifi yapılmıştır (Dinî-Tasavvufî kitaplar: *Mevlid*, *Muhammediye*, *Ahmediye*, *Müzekki'n-Nüfus*, *Envarü'l-Aşıkîn...* gibi, *Siret-i nebîler*, *makteller*; gaza ve cihadla ilgili kahramanlık kitapları: *Hz. Ali Cenknameleri*, *Hamzaname*, *Danışmendname*, *Battal Gazi Destanları...* gibi; macera kitapları: *Antername...* gibi; aşk hikâyeleri: *Yusuf ve Zeliha*, *Varka ve Gülşah...* gibi). Kıraat toplantılarda okunmak üzere yazılan kitapların hangi yüzyıllarda yazıldıkları belirtilerek kronolojik tasnifi yapılmıştır. Daha sonra ele alınan her bir eserin ulaşılabildiği kadar yazma ve matbu nüshaları tanıtılmış, bunlar üzerinde yapılmış tez, kitap, makale gibi yayınlardan söz edilmiştir. Sonuç bölümünde kiraat meclisleri ve sözkonusu kitaplar hakkındaki genel değerlendirmeler yapılmıştır.

Anahtar kelimeler: Kıraat Meclisleri, Halk Kitapları, *Mevlid*, *Hz. Ali Cenknameleri*, *Danışmendname*, *Müzekki'n-Nüfus*, *Envarü'l-Aşıkîn*.